

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Н. Ф. Ржевська
«___»_____2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ «ЗОВНІШНЯ
ПОЛІТИКА ТА ДИПЛОМАТІЯ»

Тема: «РОЛЬ РОЗВІДКИ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США»

Виконавець: студентка 2 курсу, групи 207 групи, Беспалова Валерія
Вадимівна

Керівник: к. п. н., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та
регіональних студій Глібова Світлана Олександрівна

Нормоконтролер:

(підпис)

(П.І.Б.)

КИЇВ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Концептуальні основи дослідження	5
1.2 Джерельна база дослідження.....	10
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	
2.1. Становлення сучасної зовнішньополітичної думки США	18
2.2. Погляди теоретиків і практиків зовнішньої політики США	29
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ АМЕРИКАНСЬКОЇ РОЗВІДКИ НА ПРИЙНЯТТЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ	
3.1. Основні складові системи розвідувальної діяльності: військова та національна	55
3.2. Аналіз застосування розвідки у зовнішній політиці США.....	67
3.3. Сучасна модель розвідки в процесі прийняття зовнішньополітичних рішень	82
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. В процесі здійснення зовнішньої політики важливе місце відводиться спеціальним службам. Серед яких – розвідка, яка є одним з найважливіших елементів у забезпеченні державної безпеки та отримання переваг в області політики, економіки, збройних сил та військових дій, а також є замикаючим зовнішньополітичним процесом у Білому домі, особливо в ситуаціях оперативного прийняття рішень, які не є рідкістю.

Потрібно звернути увагу на той факт, що США залишається одним з найважливіших акторів міжнародних відносин. А процеси, які відбуваються в країні, зокрема, зміна політичної еліти, в результаті нещодавніх виборів США є надзвичайно важливими. Тому, вивчення діяльності спеціальних служб сьогодні є актуальним. Воно дозволяє отримати уявлення про можливі особливості процесу прийняття рішень при Президентів США в найближчому майбутньому, незалежно від особистості майбутнього голови держави. Крім того, воно дає нам змогу краще зрозуміти можливі варіанти політики США в умовах сучасних глобальних викликів і загроз, а також високого ступеня загальної невизначеності і кризи довіри ряду міжнародних акторів до цілей і інтересів один одного. Тому це є значущим для розвитку теорії і, особливо, практики міжнародних відносин з урахуванням того, що зберігаються лідерських позицій США на міжнародній арені.

Мета дослідження – проаналізувати особливості функціонування розвідки як ключового елементу зовнішньої політики США.

Завдання дослідження:

1. вивчити теоретичні основи зовнішньої політики США;
2. визначити особливості зовнішньої політики США на сучасному етапі;
3. дослідити сучасні зовнішньополітичні механізми держави які впливають на прийняття рішень;
4. виявити основні складові системи розвідувальної діяльності США;

5. проаналізувати практичне застосування розвідки у зовнішній політиці США.

Об'єктом дослідження виступає зовнішня політика США.

Предметом дослідження є розвідка як основний елемент зовнішньополітичного механізму США.

Методи дослідження. Для розв'язання окреслених завдань застосовано порівняльно–історичний, проблемно–хронологічний, ретроспективний методи дослідження. Основу дослідження склали принципи історизму, об'єктивності, багатофакторності та системності.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку та списку використаних джерел. Повний обсяг дипломної роботи становить 85 сторінок, список використаних джерел складає 96 найменувань і займає 9 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Концептуальні основи дослідження

Зовнішня політика іноді розглядається як «висока політика», пов'язана з державною безпекою та ключовими цінностями, в сферу якої не повинна втручатися «внутрішня політика» [34]. При цьому «зовнішня політика, як і внутрішня, формується в межах держави, але на відміну від внутрішньої політики, спрямована і повинна реалізовуватися в зовнішньому оточенні по відношенню до держави [35, с. 5]. Існує також погляд на зовнішню політику як на своєрідний «кордон» між внутрішньою політикою і міжнародним середовищем [26, с. 12–17]. Джеймс Розенау зауважує, що зовнішня політика – в залежності від розуміння значення безпосереднього терміна «політика» здатна виступати в якості орієнтиру, планів і зобов'язань, а також прикладних дій [31]. Схожої позиції дотримується і Рой Джонс, виходячи з диференціації політики як задуму і практики [17].

М.А. Хрустальов, один з основоположників радянської школи системно-структурного аналізу, зазначає, що «політика – не цілеспрямована діяльність. Вона починається там, де мова йде про зміну або збереження соціального порядку – розподілу влади і власності» [2]. При цьому зовнішня політика представляє собою «специфічний вид суспільної діяльності людей» [8, с. 9], вона «завжди спрямована на задоволення певних потреб» [8, с. 34] і визначається на основі цих потреб державними інтересами [8, с. 43].

О.Д. Богатуров звертає увагу на те, що «в традиційних міжнародних відносинах відповідно до принципу суверенітету держави і невтручання у внутрішні справи існувало жорстке розділення між зовнішньою і внутрішньою політикою держави. З правової точки зору об'єктом взаємодії країн були виключно питання їх поведінки по відношенню один до одного, але не щодо власних громадян (підданих). Взаємодії між суб'єктами міжнародних

відносин, таким чином, відбувалося по зовнішньому контуру. Тому об'єктом вивчення традиційної науки про міжнародні відносини була сфера взаємодії зовнішніх політик окремих держав» [1].

М.М. Лебедєва пише, що в теоретичних дослідженнях «немає сумнівів щодо існування зовнішньої політики держав. Інша справа, що різні теоретичні напрямки в якості основного дослідницького фокусу концентруються на різних аспектах міжнародних відносин і світової політики», тому «зовнішня політика нерідко «пропадає», залишаючись лише постійної областю тих авторів, які працюють в рамках різних варіантах реалізму» [1].

Розглянемо зовнішню політику з точки зору декількох підходів: державноцентричний, ідеалістичний, реалістичний, біхевіористичний, постбіхевіористичний, порівняльний.

Для політичних реалістів незмінна егоїстична природа людини в ситуації міжнародної анархії призводить до бажання держав «нерозчленованих» раціональних гравців - постійно максимізувати власну «міць». «Міць» (при цьому не обов'язково суто військова) разом з категорією національного інтересу дозволяють, на думку політичних реалістів, дати вичерпне пояснення причин поведінки держав; при цьому сама політика є результатом об'єктивних законів і корениться в людській природі. Зовнішня політика типологізує в поняттях status quo, імперіалізму і престижу. При цьому її витoki кореняться в положенні держави в міжнародній системі, а баланс сил виступає в якості головного чинника, що пояснює поведінку акторів [25].

Окремо також варто згадати і такий широко відомий державно-центричний підхід до аналізу зовнішньої політики, як геополітика, що вивчає вплив географічних чинників на зовнішню політику держав зокрема і міжнародних відносин в цілому. Для дослідників, що працюють в даному напрямку, географія є фундаментальним фактором, який впливає на зовнішню політику, оскільки саме – географічний – фактор є найбільш постійним. Таким

чином, опис зовнішньополітичної поведінки держав і прогнозування розвитку міжнародних відносин будується на основі географічних змінних, а політична влада вивчається з акцентом на територію і простір [22, 27].

Прагнучи побудувати узагальнену верифіковану теорію, біхевіоризм став методологічною відповіддю на політичний реалізм. Одним з найбільш видатних його представників, які стояли біля витоків цієї течії, був один із засновників чиказької школи соціології Гарольд Лассуелл, чия модель досить широко застосовується для аналізу зовнішньої політики Сполучених Штатів [20].

Першою інтерпретацією біхевіоризму стала методика прийняття рішень. Оскільки зовнішня політика є результатом прийнятих рішень, досить пояснити поведінку осіб, які приймають рішення, в системі зовнішньополітичного механізму держави. Держави, таким чином, переставали розглядатися як якісь абстракції, а особи, які приймають рішення, перебували під впливом внутрішньодержавних чинників і власного сприйняття міжнародного середовища. При цьому держави залишалися головним актором міжнародних відносин, а особи, які приймають рішення, виконували свою роботу як раціональні гравці [15]. При цьому слід зазначити, що відповідно до положень теорії раціонального вибору, задіяні особи зроблять такий вибір, який, на їхню думку, принесе максимально позитивний результат виходячи саме з їх поглядів і уподобань [4, с. 238].

Іншим відгалуженням стали так звані «системні дослідження», представники якого робили спроби прогнозування поведінки держав на міжнародній арені. Вони також будувалися на центральному для політичного реалізму постулаті про визначальний вплив структури міжнародної середовища для зовнішньої політики [18, 24, 28].

Прихильниками порівняльного підходу до аналізу зовнішньої політики були взяті за основу ідеї Річарда Снайдера, а також постулат про те, що аналіз зовнішньої політики страждає від відсутності загальної теорії. Спільною

рисую для всіх напрямків, які працювали під маркою порівняльного підходу, була віра в можливість побудови загальної теорії зовнішньої політики при залученні методології природничих наук, а також ідея заперечення методики аналізу зовнішньополітичних кейсів. Використання порівняльного методу дозволяло б не лише проаналізувати і зіставити зовнішню політику різних держав, а й дослідити зміни у зовнішній політиці однієї конкретної держави з плином часу. Також для прихильників порівняльного підходу зовнішня політика була результатом об'єднання впливу внутрішнього та міжнародного середовища. Зовнішньополітичну поведінку осіб, політики приймають рішення, що визначають як «цілеспрямований», тобто орієнтований на певний результат - при цьому не обов'язково конкретний або раціональний [29, 30].

На відміну від прихильників порівняльного підходу, дослідники, що працювали в площині вивчення тих самих зовнішньополітичних кейсів, наполягали на існуванні «зовнішніх політик» різних держав. Унікальність зовнішньої політики кожної держави є закономірним результатом особливостей культурного та історичного розвитку, тому застосування єдиного підходу і єдиної методології не є можливою [16].

Наступні спроби побудови нової теорії зовнішньої політики були пов'язані зі змінами, які почали відбуватися в міжнародній системі в середині 1970-х років. Які отримали найбільшу популярність, варто згадати про підхід комплексної взаємозалежності, акцентував увагу на недержавних акторах і зростаючому значенні економічної складової міжнародних відносин [19]; про так звані структуралістичні підходи – неореалізму [34] і світу – системному аналізу [12]; про «кількісний підхід», в зборі емпіричної інформації з метою пошуку закономірностей у зовнішньополітичній поведінці [13,14, 36]; а також про «реанімацію», яка залишається досить фрагментованим, в тому числі і з точки зору методологічного підходу [10, 11]. У полі теорії з'являється також конструктивізм. Конструктивісти акцентують увагу на питанні про те, як різні групи сприймають ідентичність і інтереси. Загальним для всіх напрямків даної

течії «є здатність дискурсу наділяти в форму те, як політичні гравці бачать себе і визначають свої інтереси, а значить, змінюють свою поведінку» [7, с. 53]. При цьому «соціальна дійсність створюється через цінність дебат» [5, с. 67].

Ще одним з напрямків вивчення зовнішньої політики, пов'язаного з кризою порівняльного аналізу, стало використання теорій «середньої ланки», що пояснюють певні типи поведінки держав в певних ситуаціях або точки зору конкретного варіанту формування зовнішньої політики. До них можна віднести теорію прийняття рішень, модель бюрократичної політики, дослідження прийняття рішень в критичних ситуаціях та інші [32, 33]. Так, Греєм Аллісон продемонстрував модель застосування декількох таких (раціональна, організаційна, бюрократична) для опису практики прийняття зовнішньополітичних рішень, підкріпивши їх кейсами періоду Кубинської ракетної кризи [9].

У контексті даного дослідження особливий інтерес представлятимуть підходи, які вивчають прийняття рішень в малих закритих групах, що ведуть до компромісів між різними державними відомствами. Ряд підходів зосереджується на аналізі прийняття зовнішньополітичних рішень колективними акторами - верхівкою зовнішньополітичної еліти держави. Робота в закритій групі накладає свій відбиток на поведінку індивідів і сприйняття інформаційних сигналів. Досягнення ними фінального рішення (нерідко широкого компромісу) дуже часто вимагає складної тривалої роботи. Відзначається, що члени таких груп часто відчують тиск необхідності розділяти «загальну думку», що нерідко призводить до свідомого або несвідомого ігнорування альтернативних думок, важливої інформації або можливих наслідків варіантів політики. Небезпека в таких ситуаціях пов'язана з можливістю розвитку у групи ілюзії невразливості і моралізаторства, недооцінки супротивника і ймовірності невдачі.

Отже, на даний момент не можна говорити про єдину теорію аналізу зовнішньої політики – позначається складність і мінливість предмета дослідження, як і різноманітність методологічних підстав для її досліджень. Хоча і можливо говорити про деяку «змінюваність» наукових підходів, вірніше буде вжити слова еволюція і співіснування різних напрямків, які на сьогоднішній день ставлять собі за мету вивчити та описати зовнішню політику сучасних держав на міжнародній арені.

1.2 Джерельна база дослідження

У сучасній американській літературі, присвяченій проблемам формування політики національної безпеки і зовнішньополітичному механізму, найбільш широко поширені «хрестоматії», присвячені в цілому всій системі прийняття політичних рішень у Вашингтоні, вивчення інституту американського президентства або дослідженню власне Ради національної безпеки або фігури СВНБ в форматі окремих статей або їх циклів в наукових журналах. Також представлені колективні праці різних авторів, нерідко аналітиків з державних структур, кожен з яких в окремому розділі, ґрунтуючись на власних підходах і зазвичай досліджуючи окремі кейси, проводить свій аналіз процесу прийняття рішень, зовнішньополітичного механізму або діяльності Ради національної безпеки. У таких роботах акцент в основному робиться на вивченні історії розвитку конкретних державних структур і з'ясовуються причини успіхів або, навпаки, уражень системи і формуються колективні рекомендації на майбутнє.

В американській науковій літературі є монографії, роботи колективу авторів, присвячені дослідженню виключно еволюції і діяльності Ради національної безпеки - «комітету, який править світом», а також посади Радника президента національної безпеки - впливової, але загадковою і маловивченою США з питань фігури, що діє «в тіні Овального кабінету». Цих

дослідників, системно вивчають зовнішньополітичний механізм США, зазвичай присвячуючи цьому по двадцять-тридцять років своєї професійної кар'єри, як правило, небагато, якщо порівнювати із загальною кількістю вчених, задіяних в дослідженні проблем зовнішньої політики США. До цієї групи можна віднести роботи таких видатних дослідників, як, наприклад, Девід Роткоп, який є виконавчим директором і редактором The FP Group - видавця впливового журналу Foreign Policy magazine, і Іво Даалдера і Ірвіна Дестлера, які мають довгу історію професійного співробітництва та є директорами проекту «Рада національної безпеки», заснованого в 1998 р. Брукінгса та Центром міжнародних безпекових студій Університету Меріленда. Їх роботи є фундаментальними працями, що охоплюють період з моменту створення Ради національної безпеки до президентства Джорджа Буша-молодшого. Використовуючи документи, що знаходяться у відкритому доступі, мемуари, спогади і власні інтерв'ю з учасниками відповідних подій, в таких роботах автори відтворюють функціонування системи прийняття рішень в рамках Ради національної безпеки при кожному окремому президентові США, аналізуючи персоналії ключових гравців і їх взаємини як в цілому, так і на основі окремих добре досліджених зовнішньополітичних кейсів.

Окремо в цій групі досліджень можна виділити праці відомого в США і впливового журналіста-інсайдера Боба Вудварда. Користуючись особистими зв'язками і доступом до високопоставлених політиків, Б.Вудвард на основі інтерв'ю, анонімних коментарів, заміток учасників подій і стенограм зустрічей і засідань в п'яти об'ємних роботах крок за кроком відтворює процес прийняття рішень в системі СНБ (конкретно репліки, думки і частини секретних документів) і бюрократичні баталії, які велися в ключових міністерствах і відомствах федерального уряду періоду президентства Дж. Буша-мол. і Барака Обами. Незважаючи на те, що окремі члени президентських адміністрацій (наприклад, Дональд Рамсфельд, Джордж Тенет) з іронічним

скепсисом ставилися до достовірного відтворення подій людьми, які не брали в них участь, за весь час, що минув з моменту їх видання, не було принципових офіційних або приватних заяв з приводу того, що події, описані в цих книгах, є вигадкою. Більш того, перша книга Б. Вудварда «Буш на війні» критикувалася поруч співробітниками розвідувального співтовариства не за брехню, а саме за надто точне уявлення широкої суспільної інформації про процес прийняття рішень і фактів про операції під прикриттям, що, як заявлялося, могло зашкодити національній безпеці США [21].

До цієї ж групи належать і роботи Джеймса Манна відомого американського публіциста, колишньої глави пекінського бюро Los Angeles Times, лауреата низки престижних премій за журналістські розслідування та дипломатичну журналістику. У своїх дослідженнях Дж.Манн, ґрунтуючись на мемуарній літературі, спогадах і своїх інтерв'ю з американськими політиками, представляє історію становлення ключових радників Дж. Буша-мол. і Б. Обама, а також період їх перебування в складі Кабінету президента США.

Головними сильними сторонами таких і подібних до них робіт є їх комплексний характер і доступ авторів як до фігурантів подій, так і до документів зовнішньополітичного механізму, особливо періоду «холодної війни», до яких майже неможливо отримати доступ за межами США, що, є великою перешкодою на шляху дослідників-негромадян США, оскільки це автоматично відсікає величезний пласт досліджень періоду початку і розвитку діяльності Ради національної безпеки. До слабких аспектів цих робіт слід віднести їх скоріше оглядовий характер, достатній лише для формування первинного уявлення про особливості діяльності Ради національної безпеки, а також невеликий фокус на організаційних і технічних аспектах діяльності апарату РНБ і недостатня увага, що приділяється до робіт на більш низьких рівнях функціонування системи СНБ. При цьому, що вивчення процесу прийняття зовнішньополітичних рішень при кожному окремому президентові

США зажадало б власного окремого великого дослідження, а функціонування апарату РНБ і особливо міжвідомчих комітетів і тих структур, які на сьогоднішній день отримали форму Комітетів заступників і директорів, практично взагалі не досліджені, оскільки це вимагає доступу до величезної кількості документів і стенограм, які зазвичай засекречені.

У цю ж групу потрапляють аналітичні дослідження, підготовлені в рамках функціонування державних проектів, діяльності аналітичних центрів або за запитом офіційних американських влад.

Позиція, згідно з якою президент має доступ до важливої секретної інформації і, відповідно, краще за інших може виносити судження про необхідність певних рішень і дій, дозволила сформулювати тезу про те, що у зовнішній політиці саме президент несе «тягар сумнівів», а його дії будуть виправданими. Також можна стверджувати, що в американських академічних колах, які займаються дослідженням питання прийняття зовнішньополітичних рішень, існує певний консенсус щодо того, що президент прийме краще можливе рішення після ознайомлення з різними реалістичними варіантами політики. Так, Олександр Джордж вважає, що президент повинен бути упевнений, що система пропонує йому максимально можливий спектр альтернатив; цього можна досягти через створення і функціонування системи, в яку потрапляють різні позиції цілого ряду радників і міністерств.

Серед американських дослідників також поширена думка, що існує якийсь «фундаментальний принцип»: функціонування процесу прийняття рішень є результатом рішень саме президента. Незважаючи на всі інші фактори, головним залишається те, чого хоче головнокомандувач, яку владу він делегує учасникам процесу прийняття рішень і як посадові особи проводять свою роботу з урахуванням їх розуміння того, чого найбільше бажає президент в цьому відношенні [23].

Що стосується вітчизняних досліджень, то з точки зору тематики «пальму першості» за собою залишають дослідження концептуальних основ

зовнішньої політики США і окремі аспекти її реалізації - з регіональним або проблемним принципом. Тут дає про себе знати професійна «незатребування» проблематики прийняття рішень в Раді національної безпеки. Оскільки вони вимагають доступу до закритих джерел інформації, довгого пошуку «злитих» у засоби масової інформації відомостей і використання літератури, яка, не знайшла виходу на вітчизняні ринки, через що доступ до неї можливий через залучення певних фінансів або отримання грантів для проведення досліджень на території Сполучених Штатів.

У радянський період питання формування зовнішньої політики США зі зрозумілих геополітичних причин було присвячено значну увагу, що знайшло втілення в ряді фундаментальних робіт, які характеризуються помітним ореолом тодішньої керівної ідеології. За словами самих дослідників, в тогочасній історіографії відсутні радянських спеціалізовані дослідження, присвячені Раді національної безпеки, але цей орган згадується майже в усіх дослідженнях, присвячених зовнішній політиці і зовнішньополітичному апарату США. При цьому в радянській історіографії поширена думка, що концентрація влади в руках президента і вплив воєнно-промислових кіл на формування зовнішньої політики стає причиною появи Ради національної безпеки. Вирішальним при формуванні Ради національної безпеки був «голос найбільш агресивної угруповання правлячого класу США, тісно пов'язаної з верхівкою Пентагону»: окремі чиновники хотіли отримати канал впливу військових відомств на формування зовнішньої політики США і розглядали майбутнє Ради як найшвидший військовий орган.

Ю. Шведков вважає, що реформування зовнішньополітичного механізму США в післявоєнні роки було пов'язано з «розширенням масштабів зовнішньої експансії» і «боротьбою проти сил соціалізму». У Вашингтоні провину за невдачі у зовнішній політиці зазвичай покладають на окремі міністерства або відомства. Хоча американські дослідники в основному навколо Ради пов'язують зміни, які відбувалися в національній безпеці і

системі прийняття рішень при президентах, з фігурою кожного окремого президента, Ю. Шведков підкреслює, що реальність говорить про те, що головний вплив мали саме умови, в яких розвивалася зовнішня політика США і її особливості. Важливим також є те, що при всіх реформах незмінними залишалися групи впливу, які стояли за економічною та політичною владою в США.

Г. Агафонова вважає, що зміни в організації урядових міністерств і відомств були пов'язані із прагненням вести боротьбу проти «світової загрози комунізму»; зростаюча складність процесу прийняття рішень також змушувала президента покладатися на радників і спеціалістів. Рада національної безпеки повина була сприяти збереженню позицій «американського імперіалізму» на світовій арені. Головні ж причини невдач в діяльності Ради та зовнішньої політики керівництво США бачило в організаційних і бюрократичних проблемах, з чим і були пов'язані різні реорганізаційні заходи. Однак, саме складність різних чинників, які впливали на формування зовнішньої політики США, а також розвиток подій в світі спонукали політикум США почати реформи в системі центральних органів виконавчої влади, задіяних у формуванні зовнішньополітичної безпеки. При цьому зовнішньополітичний апарат США так і не став єдиним злагодженим організмом. Самі зовнішньополітичні акти Сполучених Штатів є, в основному, реакцією на те, що трапилося: «громіздкий урядовий апарат» починає працювати тільки в разі загрози. Також всі зміни в системі прийняття рішень при президентах жодним чином не впливали на зміну суті зовнішньої політики США. Крім того, з моменту створення ЦРУ в 1947 р., будь-який президент починає свій робочий день з брифінгу, підготовленого секретними службами. Приймаючи рішення, президент «дивився на навколишній світ якби крізь призму розвідки» [23].

Г. Трофименко і П. Підлісний звертають увагу на те, що перебудова державного апарату, яка почалася в 1947 р., «мала на меті перетворити всю

американську зовнішню політику в політику «національної безпеки», в рамках якої досягнення зовнішньополітичних цілей країни базувалося б перш за все на військовій силі». Сама Рада національної безпеки не підпадає під контроль громадськості чи інших інститутів, є військово-політичним за своєю суттю і мілітаристським по спрямованості. Відзначається, що на процес формування політики також впливають особи і організації, які діють поза формального механізму і не мають прямого відношення до прийняття таких рішень. Також практика політики і мемуари державних діячів дозволяють зробити висновок про визначальний вплив найближчого оточення президента на прийняття рішень з питань зовнішньої політики. Посилення ролі СВНБ мала своїм наслідком ослаблення зовнішньополітичних і дипломатичних установ в системі прийняття рішень при президентах. Зростала також ступінь залученості в процес узгодження зовнішньополітичних рішень і власне зовнішньополітичної практики Віцепрезидента і Виконавчого офісу президента США. При цьому, виходячи з результатів аналізу розвитку системи прийняття рішень, об'єктивні обставини, в яких діяли особи, які приймали рішення, впливали на специфіку цього механізму більше, ніж особистості самих президентів.

Окремо ще хочеться відмітити таких науковців: Перепелиця Г.М., Галака С.П., Ржевська Н.Ф., вони впроваджують науково-методичні підходи до вивчення та аналізу міжнародних відносин, зовнішньої політики та процесів глобального розвитку.

Таким чином, можна констатувати, що відсутність єдиної теорії, яка б могла застосовуватися для аналізу зовнішньої політики держав на міжнародній арені, є скоріше негативним фактором, що впливає на міжнародну арену, і є негативним фактором, що впливає на процес пізнання міжнародних відносин. Однак цей факт також є даністю в доступній для огляду перспективі залишиться константою для сучасної науки про міжнародні відносини. Не можна не погодитися з Дж. Снайдером в його

твердженні про те, що «кожна з основних нині теорій не зуміла досягти цієї мети. Один з основних вкладів, який може зробити теорія міжнародних відносин, - це не передбачення майбутнього, а надання лексикону і концептуальної структури, щоб задати жорсткі питання тим, хто думає, що змінювати світ легко» [5, с. 70].

Теорії необхідні, щоб надати сенс масиву інформації. При цьому теорія і практика тісно пов'язані між собою, і цей зв'язок двосторонній. «Усі використовують теорії, знають вони про це чи ні [...]» [7, с. 43]. Однак не можна не помітити, що внесок теоретиків в політичну практику залишається незначним. «Розрив» між наукою і політикою найчастіше пояснюється загальними і абстрактними поняттями ключових теоретичних праць; неактуальністю для прийняття значущих рішень; їх «обмеженою пояснювальною силою»; розбіжністю цілей і завдань теоретиків і практиків.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Становлення сучасної зовнішньополітичної думки США

Американський «геополітичний код» став результатом впливу географічних і природних факторів, національних менталітетів, специфіки історичного розвитку держави. Основою зовнішньополітичного бачення стало месіанство, що зародився ще в період до набуття Сполученими Штатами незалежності. Звідси виникає переконаність в універсальності американських цінностей і позитивної ролі американської міці [50].

Гаслами боротьби за незалежність була демократія і рівність, право на повстання проти внутрішньої диктатури і іноземного контролю [51]. На думку Отців-засновників, країна повинна була будуватися на основі базових прав на життя, свободу і досягнення щастя. Держави, відповідно, слід організувати так, щоб ці права були захищені. Це було вирішено зробити посередством прийняття Конституції, Білля про права, введення системи стримувань і противаг, організації судової системи та загальнонародних виборів. Результат цієї роботи був сприйнятий як щось виняткове, що мало статус переваги перед політичними системами «Старого світа» [52]. Внаслідок впливу зазначених факторів і акценту на демократичні цінності молоде американське суспільство - якщо це і визнається, то з небажанням,- виникло як глибоко ідеологізована спільність, яка не завжди толерантно ставиться до протилежних поглядів. Боротьба за незалежність, яка базувалася на поглядах, дзеркально протилежних європейським, лише посилювала віру в унікальність нації. Важливо також відзначити, що керівна еліта США того періоду не сприймала ідею примату зовнішньої політики над внутрішньою, як і можливість існування двох різних систем цінностей – внутрішньої - та зовнішньополітичної [53].

Оскільки ще з пуританських часів американці розглядали себе як обраний народ, з властивими йому особливими невинностями і благами, їм властиве почуття відповідальності за поширення «дарів свободи» іншим націям. Ця проблема породила дебати про метод їх поширення: сила прикладу проти сили інтервенції. Почуття такої особливості також сприяло прояву зарозумілості, що в різні періоди існування США виражалося в політиці по відношенню до корінних народів Північної Америки, Мексики, Філіппінам, Пуерто-Ріко, у встановленні своїх протекторатів на просторі Карибського басейну [54]. При цьому, як мінімум в частині цих випадків, політика США виправдовувалася заснованою на принципах і цінностях концепції «приречення Доля» (manifest destiny) [55].

Почуття американську винятковість як проекту в ім'я свободи, покликаною позбавити світ від тиранії, сходять до пуританської Нової Англії XVII ст. і є результатом особливостей розвитку майбутніх Сполучених Штатів ще на стадії колоній і молодій держави. Застосування військової сили не суперечило принципам месіанства [56], оскільки служило справі збереження «обраного народу».

Відчуття «першопрохідництва» давало батькам-засновникам можливість розглядати себе родоначальниками нового етапу світової історії. Багато в чому звідси виникає американський месіанізм. Почуття великої історичної місії сприяло поширенню «дарів свободи», в тому числі за допомогою сили. У більшості таких випадків у американців існувало очікування сприйняття себе на таких територіях в якості визволителів. Нерідко реальність виявлялася зовсім інакшою [57].

Ще одна важлива особливість - прагматизм у зовнішній політиці, що реалізовується за допомогою «балансу сил». Принцип «свободи рук», котрий залишав Америці простір для маневру і наскільки це можливо оптимальні умови для реалізації системних інтересів, також є однією з характерних особливостей зовнішньої політики США. Сприйняттю принципу «балансу

сил» сприяли принципи комерції та вільної конкуренції [58]. Також довгий час США були позбавлені необхідності вести переговори і йти на поступки для виживання і отримання прибутку [59].

Вплив на характер американської політики надав озброєний варіант боротьби за незалежність і тривалий важкий період освоєння американського континенту. Ставка на силу і культ зброї були в подальшому сприйняті американською зовнішньополітичною практикою. Збройний конфлікт опосередковано дозволяв гуртувати націю, підвищувати рівень національної гордості і культивувати міфи особистості і непереможності [60]. Особливість американського суспільства полягає в тому, «що вона майже повністю сформувалося в результаті агресії по відношенню до внутрішнього та зовнішнього «чужому» [61].

Ще одним помітним фактором формування специфічних рис американського характеру стала багатоетнічність [62].

С.М.Самуйлов, кажучи про «історичну юність нації», відзначає такі особливості, характерні для відносини США до навколишнього світу, як відсутність історизму; переконаність в універсалізмі своїх цінностей; і спрощені сприйняття світу [63].

Перераховані особливості є причиною наступності зовнішньої політики США.

Незважаючи на твердження про моральну перевагу, неприйняття дипломатичних практик «Старого світу» і, власне, на заперечення цього факту, США завжди була властива поведінка актора, якого можна описати словосполученням «велика держава» [64]. У той же час, хоча питання про те, чи завжди США дотримувалися принципу що декларується керівної ролі цінностей в своїй зовнішній політиці, залишається відкритим, не можна не відзначити таку особливість, як неминуще бажання США виправдовувати свої дії саме ціннісним контекстом [65].

Небажання виявитися в підлеглому положенні і поставити під загрозу співіснування молодій державі призвело до формування першого зовнішньополітичного принципу ізоляціонізму, мається на увазі, в першу чергу, збереження свободи рук в світових справах і відстоювання торгових інтересів США [56]. Такий вибір був продиктований як філософськими ідеями, так і об'єктивною реальністю того часу.

При цьому зовнішня політика була одним з базисів національного досвіду США від моменту проголошення незалежності. Ізоляціонізм у традиційному, жорсткому розумінні є лише одним із міфів, покликаним підтримувати статус «невинності» в самосприйнятті американців [57]. Президент Дж. Вашингтон в своєму прощальному зверненні застерігав лише від «постійних альянсів» [61]. Ізоляціонізм також був властивий, в першу чергу, європейським треку зовнішньої політики США. Експансія в уже згадуваних регіонах - від «дикого Заходу» до територій на Тихому океані з працею підпадає під таке поняття: політика тут базувалася, в першу чергу, на бажанні територіальних і економічних придбань, поширенні ідей свободи за кордоном [62].

У період Війни за незалежність і відразу після неї США розглядали міжнародну торгівлю як однаково важливу як для фінансового добробуту, так і політичної волі, а в окремих випадках - в якості способу зміни всього міжнародного порядку. Важливість закордонних ринків для США не заперечується досі. Унілатералізм розглядався як природне явище з урахуванням моральної переваги і побоювань перед втручанням у справи Європи (особливо військові) і негативним впливом європейської політичної практики. Він також є наслідком географічного розташування США [57].

«Доктрина Монро» - ще одна важлива складова ідея зовнішньої політики США. у XIX ст. була також висунута так звана теорія «природних кордонів», яка виступила в якості ідеологічного обґрунтування експансії [56]. У 1904 році Президент Теодор Рузвельт додатково розширив положення

Доктрини, оголосивши право на втручання у внутрішні справи інших держав в Західній півкулі у випадках, як зараз було б сказано, появи тенденцій до встановлення систем за типом «failedstate» або «godiestate» [63]. При цьому багато військові кампанії в регіоні робилися в першу чергу для захисту економічного і пов'язаного з ним інтересів [64].

Загалом і в цілому, політика ізоляції західного півкулі від зовнішніх гравців і прихильність принципам «доктрини Монро» залишаються актуальними і донині. Позиція, відповідно до якої США повинні встановлювати і підтримувати порядок в цій частині світу, залишається практично незмінною, як мінімум, з часів президентства Т. Рузвельта [52].

Ставка на розширення території - а, по суті, зони безпеки - при мінімумі зовнішніх зобов'язань стала «візитною карткою» зовнішньої політики США ще з часів боротьби британських колоній за незалежність від Корони [55]. Ще однією складовою американської зовнішньополітичної філософії її економічного «крила» - стала «Доктрина Хейя» з її ідеєю відкритого і рівного доступу на територію Китаю в комерційних цілях [56]. Контр-адмірал Альфред Мехен і історики Генрі Адамс і Фредерік Тернер, в тій чи іншій мірі відстоювали ідеї американської винятковості і рухливості кордонів, вважаються «батьками» американської геополітики і експансіонізму [65].

Ряд дослідників вважає, що Іспано-американська війна 1898 р. стала відправною точкою в сходженні США до статусу глобальної держави. Президента В. Вільсона також можна охарактеризувати як яскраво вираженого ідейного інтернаціоналіста. Тим не менш, рішення про участь США в Першій світовій війні було прийнято лише після того, як загроза безпеки і шкоду від «ізоляціонізму» стали досить значними. Подібна ситуація склалася і в період Другої світової війни. Як свідчить історична практика, при всіх винятках, рішення про участь в збройному конфлікті за кордоном було серйозним викликом ще до «травми», викликаної війною у В'єтнамі [64].

Після закінчення Другої світової війни США необхідно було закріпити власні політичні та економічні досягнення. Основою стала теза про «особливу роль» Сполучених Штатів в світі [66]. Модель протистояння на кшталт «холодної війни» виявилася дуже зручною як для політикуму, якому в таких умовах було простіше мобілізувати громадську думку, так і для багатьох досліджень, оскільки всі події можна було вписати в чітку матрицю із заздалегідь визначеними категоріями [67]. У цей період сформувалися дві принципові стратегії - ядерного стримування і стримування СРСР [68, 69]. Ці ідеї знайшли своє відображення у «Доктрині Трумена» і «Плані Маршалла» [70, 71]. Останнім значним відходом від ідей «ізоляціонізму» стало підписання Північноатлантичного договору [72]. Іншим важливим стовпом зовнішньої політики США в цей період стала побудова міжнародного ліберального економічного порядку, який, в цілому, надаючи позитивний вплив на міжнародну систему, ще більше зміцнив економічну гегемонію США [64].

Нерідко внутрішня і зовнішня політика США характеризувалася утиском свобод, порушенням духу Білля про права і ігноруванням декларованих принципів. В більшості таких випадків реакція громадськості та законодавчої влади була гострою. Однак, ця тенденція, присутня в період «холодної війни», проявляється в США і сьогодні [73, С. 125].

Так, в період біполярного протистояння поширеною була практика підтримки режимів за кордоном, які відповідали максими «ABC» - «anythingbutcommunism» (що завгодно, крім комунізму; аби не комунізм). У тих випадках, коли наставало розуміння того, що такі режими не тільки не були вирішенням проблеми, а й ставали нею, то швидко приймалося рішення про повалення недавніх «союзників» [64, С. 147-148]. Питання відповідності принципам вірний і для секретних програм ЦРУ з повалення режимів і ліквідації цивільних цілей [73].

Тож не дивно в зв'язку з цим, що, наприклад, Майкл Мастандано вважає, що зовнішня політика Сполучених Штатів швидше відповідає принципам

реалізму, тому що їх зовнішньополітична активність спрямована на збереження домінуючих позицій в світі і побудова світопорядку, що відповідає їхнім інтересам [74]. Джек Снайдер, в свою чергу, відзначає, що «у лібералізму в США такі сильні позиції, що весь американський політичний спектр, від неоконсерваторів до захисників прав людини, беруть ліберальні постулати як чергові» [75]. Тут слід зазначити, що дискусія про ідейну парадигму зовнішньої політики є вкрай непростий - будь-яке її чітке однозначне визначення веде до подальших суперечок і контраргументів. З цієї причини, слід визнати, що США властивий прагматичний підхід у відстоюванні своїх інтересів в дусі реалізму, однак значення принципів і цінностей у зовнішньополітичному поведінці є особливою «візитною карткою» Сполучених Штатів: фактор має значний вплив на зовнішньополітичну поведінку США, проте порівняно легко відходить на другий план у виняткових або принципових ситуаціях, що, однак, завжди має наслідки і ту чи іншу ціну для американського зовнішньополітичного істеблішменту.

В прагненні підвищити ефективність проведенної політики, американські президенти вдавалися до різних прийомів. Одним з них було і є згадка загроз національної безпеки для виправдання багатьох акцій. Також в період біполярного протистояння - як мінімум до війни у В'єтнамі, - двопартійна підтримка зовнішньополітичного курсу була практично невід'ємним атрибутом американської політики, адже в умовах постійної загрози в період «холодної війни» усі розбіжності повинні були відходити на другий план, коли мова заходила про міжнародні відносини. Одна з причин такої ситуації була пов'язана з тим, що хоча справжня війна не велася, «радянська загроза» і можливість ядерної війни розглядалися в якості морального еквівалента справжньої війни; при цьому у виконавчої влади в розпорядженні були великі інституційні можливості для проведення зовнішньої політики, Цей «дух двопартійності» знаходив своє вираження в 70

% підтримки зовнішньополітичних ініціатив президента в Конгресі (проти 40% з внутрішньополітичних питань). Президенти також часто вдавалися до використання системи виконавчих наказів, резолюцій, проголошення доктрин, проведення операцій під прикриттям. Такий вихід за грань конституційних повноважень у сфері зовнішньої політики, який досяг своєрідного піку, перейшовши у площину внутрішньої політики під час Уотергейтського скандалу, був описаний А.Шлезінгером як «імперське президентство». Схожі за своєю суттю події повторилися через майже десять років в період іншої кризи- Іран-контрас [76].

З часів закінчення Другої світової війни усі Адміністрації підтримали фундаментальний курс на проведення активної зовнішньої політики, незалежно від обґрунтування цієї стратегії. Можна говорити про сформовану «доктрині американського світового лідерства», що ґрунтується на приматі національних інтересів. Ідеї «Керівництва з оборонного планування» (Defense Planning Guidance, 1992 р.), такі, як, наприклад, перешкоджання іншим країнам в прагненні приймати на себе більш значущі ролі в світовій політиці, до сих пір визначають зовнішню політику США. У Керівництві зазначалося, що загрозам можна протистояти на «нижчих рівнях (тобто, превентивно) і при менших витратах»; необхідно було запобігати можливості виникнення повноцінних конкурентів США на світовій арені; однією з головних загроз вважалося поширення зброї масового знищення. У січні 1993 р. Керівництво було перероблено до Регіональної оборонної стратегії. Серед іншого, стратегія будувалася на концепції «демократичних «зон світу» і ставила в якості однієї із завдань для США «побудова міжнародного середовища, яка є сприятливою для наших цінностей» [77].

Як відзначають американські фахівці, питання «економії» для Сполучених Штатів від зниження рівня участі в справах світової системи залишається відкритим. Активна позиція США на міжнародній арені прямо не провокує інших акторів балансувати міць США. Мало що вказує на

«імперське перенапруження» або загрозу стати учасником безглузвих військових конфліктів. Навпаки, активне залучення в міжнародні справи обіцяє значні вигоди в області безпеки і економіки. Економічна міць США підкріплюється домінуванням у військовій сфері. Активну участь також дозволяє структурувати світову економічну систему в інтересах Сполучених Штатів. При цьому США вигідно, що їх союзники цілому задоволені status quo. Фактор домінування також дозволяє зберігати американський долар в статусі провідної резервної валюти. Глобальна роль США багато в чому стимулює прихід до компромісів між акторами, що сприяє розвитку ефективного співробітництва.

Сильніші країни мають більший інструментарій для протидії конкурентам, а слабкі куди більшою мірою залежать від сильних - звідси участь других в операціях, подібних першої - іракської і балканським, викликане яким зовнішнім тиском, або власними інтересами. При цьому допомогу інших держав не може бути занадто великою, інакше США може втратити свої позиції в будь-якому регіоні.

Іншими словами, коротко підсумовуючи все сказане вище, ми приходимо до твердження про те, що «активна зовнішня політика не позбавлена недоліків, а ось міра зла в світі, в якому Америка не братиме участі, нам поки що невідома» [79].

Існує і протилежна позиція. Сполучені Штати продовжують вести себе так, нібито над ними нависла загроза, що викликає відповідну негативну реакцію з боку конкурентів; посилюються менші актори і терористичні організації втручання США в ці питання викликає до життя войовниче неприйняття таких дій, створюючи загрози національній безпеці; союзники Сполучених Штатів, в свою чергу, звикли до безоплатності благ системи безпеки, нерідко роблячи авантюрні акції в надії на допомогу з боку США, що не може не завдавати шкоди іміджу та безпеці останніх. Складається враження, що політичний істеблішмент США переконаний в тому, що його

країні вдасться зберігати своє лідерство вічно, що є беспрецедентним для історії міжнародних відносин».

У певної групи дослідників існує і куди більш прямолінійна позиція. Так, Вільям Блум - колишній співробітник Держдепартаменту і премії «Project Censored» за журналістську діяльність прямо відзначає, що «США прагнуть до глобального домінування, для чого готові використовувати будь-які необхідні засоби». Зовнішня політика США, таким чином, постійно народжує нові конфлікти. Погіршує ситуацію й те, що на сучасному етапі США також властивий ряд зовнішньополітичних стереотипів, таких як: загроза з боку будь-яких «недемократичних» держав і так звані «failed states», і право на втручання в їх внутрішні справи; і віра в стабільність демократій і готовність різних товариств прийняти її. Америка, можливо, і «керується благими намірами. Але це також країна з вкрай спрощеним розумінням справ в світі, з все ще великою упевненістю в своїй здатності домінувати, при необхідності за допомогою сили» [80].

У зв'язку з цим поширеною стала точка зору, що США потрібно зосередитися на трьох принципових завданнях: не допустити зміни балансу сил; боротися з тероризмом; протидіяти поширенню зброї масового ураження. Необхідно так переформатувати альянси, щоб інші країни брали на себе велику частку відповідальності за забезпечення своєї безпеки. Має сенс скоротити чисельність збройних сил США і військових баз, оскільки у Сполучених Штатів залишаються всі можливості для проектування сили «із-за обрїю». Слід також визнати, що захист нинішніх режимів і спроби встановлення нових у регіоне Перської затоки - безперспективне підприємство. Тому необхідно обмежитися захистом ключових родовищ і союзників від прямої атаки. Крім того, рішення деяких, здавалося б, військових питань можливе надати дипломатії, що дозволить зберегти американські війська. Ці зміни потрібно починати вже зараз, але вони повинні

бути поступовими щоб вони не стали "шоком" як для міжнародної системи, так і для самих США.

При цьому, однак, не варто забувати, що США - як вони самі вважають, і що, певним чином відповідає дійсності - перемогли в «холодній війні», а мало який переможець «здатний на великодушні вчинки». Важливо і те, що «американські лідери переконали більшість американського народу в доброзичливості зовнішньої політики свого уряду. Те, що їм взагалі вдалося переконати в цьому американців, а також безліч інших людей по всьому світу, вже саме по собі заслуговує на визнання в якості одного з найбільш видатних успіхів пропаганди та ідеологічної обробки всіх часів» [81].

Лицемірство - важлива складова «м'якої сили» США. Сполучені Штати, безсумнівно, не єдиний лицемір в сучасній міжнародній системі, але наслідки їх лицемірства особи, оскільки світ існує в рамках порядку, встановленого США, гарантованого їх силою, легітимність якого забезпечується американськими ліберальними ідеями. Причина того, що США поки мало постраждали від лицемірства, полягає в тому, що інші країни роблять вибір не помічати його: вигоди від глобальних благ, які забезпечуються США, переважають бажання закликати Сполучені Штати до відповіді [82]. Через потенційних наслідків подібних закликів, союзники вважають за краще висловлювати стурбованість приватно; конкуренти можуть вказувати на подібні факти, але не мають можливості переконати інших у своїй «бездоганності». Таким чином, американські політики перестали сприймати той факт, що їх держава практикує застосування подвійних стандартів. При цьому США все ж стикаються з «прискориним крахом лицемірства» - зменшенням «простору для маневру» між декларованими принципами і реальними діями [83].

З огляду на загальну ефективність зовнішньої політики США, успіх почав сприйматися як даність, а усвідомлення меж могутності проходило повільно і болісно. Події 11 вересня 2001 року, мова про які піде нижче, також

продемонстрували, що міць не є гарантом безпеки [84]. Щодо Сполучених Штатів став проявлятися «парадокс безпеки»: військова перевага перестала бути гарантією безпеки недержавних акторів. Проблема для США на сучасному етапі, таким чином, - вибір нової моделі поведінки при паралельному усвідомленні того, що сьогодні навіть найпотужніший гравець не може досягти необхідних результатів поодиноці.

Таким чином, «геополітичний код» США, який формувався протягом століть розвитку американської нації, став невиліковною специфічною константою формування зовнішньої політики США. Зміст даного коду, так само як і системні інтереси і особистісний фактор, визначають актуальний характер і особливості зовнішньої політики США і їх зовнішньополітичні акції на міжнародній арені.

2.2. Погляди теоретиків і практиків зовнішньої політики США

Однією з основних проблем для американського зовнішньополітичного істеблішменту на момент приходу до влади Адміністрації Дж.Буша-мол. залишило визначення характеру постбіполярної системи, опис якої варіювався від «демократичного світу» до зіткнення цивілізацій, і місця в ній США. При цьому американське лідерство практично ніколи не ставилося під сумнів [37].

«Чорно-біле бачення», характерне для частини Демократичної партії періоду Адміністрації Вільяма Клінтона і практично всієї республіканської партії каденції Дж.Буша-мол. стало причиною появи «моноцентричної» політики, що ґрунтується на військовій могутності США [38]. Була зроблена ставка на «втручання» в процес глобалізації та придушення «вогнищ опору». Звідси стратегія «систематичного експорту безпеки» в такі регіони. Інтервенція початку не може бути виправдана гуманітарними міркуваннями, а інтересами безпеки [39].

При цьому релігійні погляди залишалися домінуючим фактором протягом усього президентства Дж. Буша-мол. [40]. На думку Д. Роткопфа, сприйняття місіонерської ролі США посилювалося при поєднанні його зі стилем Адміністрації Діж. Буша-мол. Інтеграція фундаменталістських протестантських цінностей була відчутна і важлива не тільки в політичному (віруючі праві були серйозною електоральною базою Президента: християнські фундаменталісти голосували за нього в пропорції чотири до одного під час виборів 2004 р.), а й у філософському сенсі. Дж. Буш-мл., також як і Дж. Картер, Р. Рейган і В.Клінтона, відчував, що публічна демонстрація його релігійних поглядів є одним з козирів в політиці, не кажучи вже про демонстрацію його глибоких переконань [41]. З приводу політичних кроків і особистісних характеристик Заступник Глави апарату Президента США при Р. Рейгана Майкл Дівер відзначав, що «...він (Дж. Буш-мл. Авт.) найбільш схожий на Р. Рейгана з усіх політиків, що ми бачили, звичайно, в Білому домі» [42]. Колишній директор ЦРУ, Міністр оборони і енергетики в адміністраціях Р. Ніксона, Джеральда Форда і Дж. Картера Джеймс Шлезінгер порівнював Дж. Буша-мол. з Дж. Картером: «Оскільки кожен з них мав глибокі переконання щодо того, що є правильним, [...] впевненість в тому, що вони знають волю Господа, має тенденцію домінувати в політиці. Також (Дж. Буш-мл.), здається, має тенденцію до винесення моральних суджень і інтеграції їх з політикою» [41].

Дослідники також відзначають, що червоною ниткою через усі виступи американського президента проходить своєрідна «культовість» демократії: для нього вона схожа на релігію. Перш за все, це видно з релігійно забарвлених метафор протистояння добра і зла» [43].

На думку Е. Кубишкіна, «при Дж. Буша-мол. відбулося помітне, і навіть радикальне, спрощення концепту демократії. При цьому монополію на контроль, тобто на легітимну інтерпретацію відповідних пропедур як

«демократії» чи «не-демократії», Дж. Буш-мл. спробував закріпити виключно за США» [43].

Що стосується довгострокових цілей, то пріоритети Дж. Буша-мл. в широкому сенсі було досить важко розрізнити з позицією У. Клінтона. Як і у більшості кандидатів на посаду Президента США періоду після Другої світової війни, його погляди були вільсоніанськими.

При цьому Дж. Буш-мл. зайняв пост, прагнучи вибудувати «виражено американський інтернаціоналізм», що на практиці означало національні інтереси США в їх значно більш вузькому трактуванні в порівнянні з підходами Адміністрації Дж. Буша-ст. і У. Клінтона. Під час передвиборної кампанії акцент також робився на відновлення альянсів в пріоритетних регіонах Європи і Азії, Росія і Китай повинні були розглядатися з великим скептицизмом, якщо порівнювати з Адміністрацією В.Клінтона, а американська військова міць повинна була відігравати велику роль у відносинах з цими акторами. Важливими також повинні були стати акцент на «жорстку силу» і зміцнення збройних сил США. Закордонна участь США мало стати обмеженим і зосереджуватися тільки на стратегічно важливих проблемах. Також в Адміністрації планували не обмежувати реалізацію зовнішньої політики впливом Конгресу, союзників або міжнародних інструментів.

Найкращим засобом досягнення інтересів США в світі було збереження примату Сполучених Штатів у світових справах, і те, що не тільки бажано, але й можливо, перетворити «момент однополярності» 1990-х рр. в «однополярну еру».

Радник У. Клінтона і відомий журналіст Сідні Блюменталь вважає, що «президентство Буша унікальне за своїм радикалізмом, для нього характерні перетворення виконавчої влади в абсолютну, зневага до інших гілок уряду, порушення норм права, розширення влади віце-президента, створення мережі ідеологів, відмова від відповідальності, удушення внутрішніх дискусій, опора

на одну і тільки одну партію і відверте використання війни в політичних цілях. Ніколи раніше президенти не демонстрували таку зневагу до науки і до закріпленого в конституції поділу церкви і державу [...].

На думку вчених основними рисами зовнішньої політики США за часів Буша став: поділ за принципом «ми» - «вони» і подальша поляризація, пріоритет зовнішньої політики над внутрішньою, постійне розв'язання політичних конфліктів в різних куточках земної кулі покликане прикрити слабкість президента як політика».

Підхід Адміністрації Дж. Буша-мол. відповідав довгостроковим тенденціям зовнішньої політики США. Зокрема, попереджувальні дії використовувалися ще при Т. Рузвельта, Ф. Рузвельта, Дж. Кеннеді і У. Клінтоні. США «в принципі притаманний інстинкт: діяти незалежно і при цьому очолювати світ»: теракти [11 вересня 2001 р.] лише «змінити американське сприйняття загроз і висунули на перший план глобальне значення недержавних акторів і радикального ісламізму».

Вважається, що однією з проблем Дж. Буша-мол. була «хронічна нездатність приймати рішення і втілювати в життя ті, що все ж були прийняті». Президент виявився політиком, який «не може приймати фундаментальні рішення і змушувати свою команду слідувати його наказам. Його можна назвати людиною, яка не вирішує (non-decider)». Така характеристика погано співвідноситься з його іміджем дисциплінованого лідера, сильного політика, людини, який сам охарактеризував себе як «gutplayer» - тобто вольового чиновника, який керується сильними переконаннями і інтуїцією. При цьому так званий корпоративний стиль (CEO-style) «мав більше відношення до фанатичною пунктуальності, а не до справжньої рішучості». Серед причин проблем в системі прийняття рішень при Президентові називаються неможливість вирішувати фундаментальні розбіжності в колі радників, непослідовність у проведенні політики і хаотичність процесу прийняття рішень.

Деякі аналітики вважають, що Адміністрація Дж. Буша-мол. постраждала через спроби розділити питання внутрішньої і зовнішньої політики в епоху транснаціональних загроз. Це було зроблено з приходом Адміністрації в Білий дім, коли реформа К. Райс, по суті, розірвала зв'язки Ради з Міністерством юстиції та ФБР. Це сталося і коли питання боротьби з міжнародним тероризмом «за межами» США був відданий Раді, а для вирішення проблем внутрішньодержавних було створено Міністерство внутрішньої безпеки. І. Дудко вважає, що ні зовнішньополітичний механізм США цілому не проявили високої дієздатності перед загрозою і атаками міжнародного тероризму, що стало основою для критики дій уряду Дж. Буша-мол. з боку конгресу, ЗМІ, політичних і громадських кіл країни».

Саме події 11 вересня 2001 р є відправною точкою всього президентства Дж. Буша-мол., як і каталізатором його «великої стратегії».

Увечері 11 вересня 2001 року у своєму щоденнику Президент записав: «Перл Харбор ХХІ століття відбувся сьогодні». У своїх мемуарах Дж. Буш-мл. зазначає: «Історія того тижня є ключем для розуміння мого президентства». Описуючи вплив 11 вересня на Адміністрацію США і політику в сфері безпеки, К.Райс використовує фразу «Кожен наступний день був 12 вересня». СВНБ також визнається, що існуюча в США система не була придатна для реагування на подібні загрози

11 вересня 2001 року на військово-повітряній базі Оффутт, штат Небраска, в 15.30 за допомогою телемосту була проведена перша зустріч вже, по суті, «військового Кабінету» Дж. Буша-мол. Дж. Буш-мл. заявив: «Ми в стані війни з терором. Починаючи з цього дня, це є новим пріоритетом нашої адміністрації». Президент також підкреслив, що планує використовувати збройні сили в відповідний момент: «(...) ми зробимо більше, ніж запуск «ракети, яка коштує мільйон доларів, в намет за п'ять доларів». Віце-Президент Р. Чейні зазначає, що під час цієї телеконференції «почали з'являтися контури доктрини Буша».

Бачення результату полягала в тому, що успішна кампанія по нейтралізації терористів в Афганістані змусить інші країни, що підтримують терористичні угруповання, змінити свою лінію поведінки.

У відповідь на питання, чи розглядав коли-небудь Дж.Буш-мл. варіант відповіді на теракти 11 вересня, які не включали військової складової, К. Райс однозначно відповіла «ні». За словами К. Райс, «після атак 11 вересня, президент вважав, що отримав ситуацію, яка кваліфікується як самозахист. Тепер настала його черга діяти у відповідь проти терористів, на тих територіях, де вони перебували. Ви знаєте, найкращий захист це гарне напади». Д. Рамсфельд також відзначав, що головним мотивом дій США після терактів повинна була стати «самозахист», «єдиним ефективним видом захисту буде переслідування терористів шляхом рішучого нападу».

Президент розумів, що його рішення щодо забезпечення безпеки будуть оцінені з урахуванням того, чи відбудеться інша терористична атака - тобто позитивної оцінки не буде (або зайшли занадто далеко, або навпаки). Дж. Буш-мл. зазначає, що якби його попросили назвати головне досягнення його президентства, то це були б «сім з половиною років без іншої вдалої терористичної атаки на нашу територію». Дж. Буш-мл. підкреслює, що «удар по аль-Каїді, усунення Талібану і звільнення страждає народу Афганістану були необхідними і справедливими».

Аналітики погоджуються, що теракти мали значний вплив на Дж. Буша-мол. - як особистісне, так і «професійне». Події 11 вересня допомогли Президенту «знайти себе», мали значний вплив на зміцнення його емоційної сфери, змусили Дж. Буша-мол. поліпшити власні дипломатичні навички і не делегувати питання вироблення політики своїм радникам в таких масштабах, які мали місце до терактів-

Теракти 11 вересня привнесли відчуття тотальної вразливості, яке входило в конфлікт зі сприйняттям США в якості повністю захищеною від конфліктів території. По-друге, серйозний перегляд зовнішньополітичного

курсу США здавався не тільки необхідним, але і можливим через безпрецедентну могутність Сполучених Штатів. При цьому політика Адміністрації, зберігаючи ряд раніше задекларованих імперативів, змінилася з класичного реалізму на «оборонний реалізм» (defensive realism), який характеризувався особливою формою ідеалізму.

Стан певної «параної», яке панувало після терактів 11 вересня, допомагає пояснити позицію Дж. Буша-мол. щодо того, що майже будь-яка дія є виправданим, якщо воно дозволяє уникнути нової, можливо навіть більш руйнівної атаки на США. Для Президента і його найближчих радників це означало підтримку ідеї превентивних операцій, специфічне ставлення до підозрюваних в тероризмі і використання суперечливих методів дізнання, перехоплення розмов і листування не тільки іноземців, але і власних громадян. Таким чином, загроза виправдовувала майже будь-які дії, які могли б зберегти Америку в безпеці. Такий підхід отримав назву «рішення одного відсотка» («the one percent solution») - це своєрідна «доктрина», яка була запропонована Р. Чейні: якщо існує навіть один відсоток ймовірності того, що, наприклад, хтось допомагає терористам, цю інформацію слід розглядати як істину при розробці відповіді на таку загрозу; центральним і найважливішим елементом є саме реакція у відповідь.

13 вересня 2001 р. США почали створювати антитерористичну коаліцію і активно контактувати з пакистанською владою. Пізніше, 26 жовтня 2001 р. був прийнятий так званий «Патріотичний акт» (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001), який розширював повноваження виконавчої влади і обмежував ряд цивільних свобод.

4 жовтня була також заявлено, що країни-члени НАТО надають збройним силам США необмежений доступ до повітряного простору, портам, військово повітряних баз і паливних терміналів. Що дало США безпрецедентний вплив на їх союзників.

В цілому, за перші сто днів після терактів 11 вересня 2001 р. Президент зустрівся з лідерами як мінімум 51 держави; 136 країн запропонували ту чи іншу форму військової підтримки; 46 міжнародних організацій запропонували США свою допомогу; 12 вересня 2001 року Генеральна асамблея та Рада безпеки ООН засудили теракти на території США; НАТО вперше була введена в дію Стаття 5 Договору; було активізовано міжнародне співробітництво по лінії розвідувальних співтовариств; 89 країн надали дозвіл на прольоти техніки ВВС США через власний повітряний простір; в 76 країн дали дозвіл на приземлення техніки ВВС, 23 країни погодились прийняти на своїй території Збройні сили США, які будуть задіяні у військовій операції.

Що стосується іншої найбільш значущою зовнішньополітичної акції періоду Президентства Дж. Буша-мол. - Іраку, - то на початку його президентства не існувало консолідованої позиції Адміністрації з даного питання. Прихильники силового сценарію зміни влади концентрувалися в Пентагоні і, частково, в Офісі Віце-Президента США; Державний департамент подорожувати ідею стримування; в апараті РНБ на той момент не було єдиної позиції. Відзначається, що така ситуація протрималася орієнтовно до першої половини 2002 р.

29 січня 2002 р. Президентом в зверненні «Про становище країни» було використано словосполучення «вісь зла», яка набула широкого резонансу. У неї було включено і Ірак.

Також твердження про можливість використання терористами зброї масового знищення розглядалося для включення в обіг Президента до обох палат Конгресу 20 вересня 2001 р. але радники вирішили, що це був не найкращий час. Виступ Президента в Генеральній асамблеї ООН 10 листопада 2001 р. та звернення «Про становище країни» від 29 січня 2002 р. надали таку можливість, проблематика ЗМЗ початку також підніматися в виступах інших членів Адміністрації. За словами Дж. Тенета, була «створений психологічний

зв'язок між неможливістю рішуче діяти проти аль-Каїди і загрозою, яку представляла програма ЗМЗ Іраку».

Таким чином, менише ніж за п'ять місяців Адміністрація пройшла шлях від відповіді на теракти 11 вересня до проблеми потрапляння ЗМЗ в руки терористів і необхідності перешкодити державам надати терористам таку зброю. Найбільше значення тепер мали держави «вісь зла». Таким чином, мова Президента підкреслювала занепокоєння з приводу можливості терористів заволодіти ЗМЗ; вона дозволила Адміністрації переключити увагу з проблемного питання пошуку терористів, які не мали «зворотної адреси», на більш зрозуміле і традиційне протидія державам; Вона зв'язала війну з тероризмом, якій було потрібно новий напрямок після Афганістану, з проблемою поширення ЗМЗ; також була представлена нова концептуальна основа для зміни режиму в Іраку: саме проблема ЗМЗ, а не характер режиму, стануть головною декларованою причиною початку майбутнього військового втручання.

1 червня 2002 року в Військовій академії США в Вест-Пойнті Президент вперше публічно озвучив концепцію «превентивної війни»: «(США) повинні бути готові до превентивних дій, коли буде необхідно захищати нашу свободу і захищати наші життя» [41].

На думку Дж.Манна, позитивне рішення щодо війни в Іраку стало результатом реалізації багатьох поглядів ключових радників Дж. Буша-мол. По-перше, це була віра в центральний характер і ефективність американської військової сили. По-друге, війна в Іраку відображала їх віру в Америку як в силу, спрямовану на краще для світу. По-третє, радникам був притаманний вкрай оптимістичний погляд на можливості США. По-четверте, рішення почати війну відображало певний небажання групи вступати в домовленості з іншими акторами. По-п'яте, війна стала демонстрацією підтримки стратегії П.Вулфовіца, яка була розроблена в ході «холодної війни»: Америка повинна

так нарощувати військову міць, щоб керівництво жодної країни не могло навіть і помислити кинути США виклик.

І. Даалдер і Дж. Линдзи відзначають, що зміна режиму в Іраку принесла б те, чого хотів Президент і деякі фігури з його оточення: реалізацію «великої стратегії», яка сформує президентську репутацію. Як заявив сам Президент незадовго до початку військової операції, вона дозволить трансформувати весь регіон Близького Сходу - завдасть удар по терористах, привнесе демократичні форми правління і навіть дозволить просунутися вперед у врегулюванні конфлікту Ізраїлю і Палестини. Цей успіх, таким чином, повинен був не тільки забезпечити Президенту другий термін у Білому домі, а й вписати його ім'я.

І. Даалдер та І. Дестлер вважають, що рішення увійти до Іраку було результатом глибоко дисфункціонального процесу прийняття рішень, учасники якого сприймали бажане за дійсне, були не здатні систематично аналізувати інформацію, розглядати альтернативні шляхи вирішення проблеми. Все це позбавило Раду контролю над процесом формування та імплементації політики. Війна в Іраку була «війною свідомого вибору» (a war of choice), а не нагальної потреби: «війни за потребою» (wars of necessity) відрізняються наявністю агресії, на яку потрібно відповісти, і відсутністю інших інструментів, крім військових, для вирішення кризи; «Війни вибору» специфічні в тому, що можуть існувати інші способи вирішення можливих кризових ситуацій, тим, що не існує внутрішньодержавного політичного консенсусу щодо того, чи потрібно починати війну (такими війнами були Війна у В'єтнамі і операція в Сербії). Таким чином, у Адміністрації, вважають автори, було більш ніж достатньо часу, щоб детально проаналізувати ситуацію можливі наслідки. Відповідальність за це покладалася на К. Райс особа, що відповідало за процес міжвідомчої координації.

Зміни зовнішньополітичного курсу США стали помітними протягом другого терміну Буша при владі. Акцент на поширення демократії і свободи

в світі за підтримки «світової спільноти» з'являється в інаугураційній промові Президента 20 січня 2005 року і в зверненні «Про становище країни» 2 лютого 2005р. Зберігалася ставка на підтримку так званих «кольорових революцій» по каналах недержавних організацій з наступною прямою підтримкою нової влади з боку Вашингтона. Влітку 2005 року було вирішено використовувати словосполучення «глобальна боротьба проти насильницького екстремізму» (global struggle against violent extremism) замість «глобальної війни з терором» (global war on terror).

При цьому зберігалися розбіжності між США і ЄС в питаннях національної протиракетної оборони (НПРО) і боротьби з міжнародним тероризмом. у наявності були пробуксовки в створенні Загальноамериканської зони вільної торгівлі через відсутність згоди в питаннях форм і змісту такої інтеграції. Для врегулювання проблеми в потрібному ключі було прийнято рішення зосередитися на двосторонніх угодах (були укладені з Гватемалою, Гондурасом, Коста-Рікою, Нікарагуа, Панамою і Чилі), однак до них не вдалося підключити держави Андської групи. Ще однією проблемою для Вашингтона став т.зв. «лівий поворот» в деяких країнах регіону. Головною проблемою безпеки в регіоні залишався наркотрафік. Азійський вектор характеризувався посиленням елементів «залучення» в китайській політиці при збереженні військово-стратегічного стримування, також активізацією відносин з Індією в напрямку побудови «чотирикутника демократії» (Австралія, Індія, США, Японія).

З приходом до влади Адміністрації Б. Обама відбувається «своєрідний синтез республіканських зовнішньополітичних цілей з демократичними методами, суть якого полягає ліберальному так званому інтервенціоналізмі»

За словами самого Б. Обама, його філософським натхненником був Рейнгольд Нібур, від якого Президент перейняв ідею складності світу і наявності в ньому «великого зла»; однак це не повинно ставати причиною для «цинізму чи бездіяльності», що є відображенням поглядів Президента на

систему міжнародних відносин, можливість реалізації зовнішньополітичних пріоритетів і варіантів дій на світовій арені. В цілому, багато поглядів Б. Обама є результатом особливостей його минулого. Що стосується зовнішньополітичних поглядів Президента, то він демонстрував елементи ліберально-інтернаціоналістського підходу, при цьому будучи більш гнучким у питаннях прав людини і поглядах на демократію за американським зразком як «панацею» для інших держав; в його позиції присутня певна помірна частка реалізму і достатній ступінь прагматизму.

Б. Обама характеризували як людину з дедуктивним мисленням і «вертикальним розумом». Президент також вважав за краще аналітичні записки, які включали як варіанти політики, так і конкретні рекомендації. Б. Обама повертався до прийнятого рішення, тільки якщо з'являлася якісно нова інформація. Президент вважав за краще вислухати різні альтернативні точки зору. Він був уважний до того, що говорять радники, але завжди чекав розмови по суті.

За словами Б. Обама, рішення слід приймати, базуючись на інформації, а не емоціях, що відрізняє його від Дж. Буша-мол. Завдяки подібним висловлюванням стиль Б. Обама у журналістів почали асоціювати з поведінкою фантастичного персонажу з серіалу «Зоряний шлях», вулканцями Спока, раса якого була відома своєю раціональністю та беземоційністю, Б. Обама зазначав, що «завжди доводиться мати справу з певним ступенем ймовірності». За його словами, можна лише говорити про те, що який-небудь з варіантів політики має великі шанси на успіх, однак це не скасовує невизначеність, що, в свою чергу, вимагає переоцінки рішень з урахуванням нової інформації [26].

Не дивлячись на ряд особливостей демократичної риторики Адміністрації, практика підтверджує, що Б. Обама багато в чому дотримувався усталеного американського зовнішньополітичного канону. При цьому

більшість основних рішень Б. Обама представляли швидше «помірну лінію», обтяжуючи ближче до центру політичного спектра.

Нової Адміністрації необхідно було зробити «перегрупування сил», при цьому не допустивши подальшого ослаблення позицій Сполучених Штатів і зберігши своє лідерство. Звідси виникають три переконання Б. Обама на момент обрання: необхідність внутрішнього оздоровлення; США перенапружилися свої сили в «війні з терором» на шкоду уваги до інших регіонів; В рейтинг США впав до історичного мінімуму.

Б. Обама хотів привнести в формування зовнішньої політики значущі елементи системного підходу, що дозволило б комплексно переглянути позицію США по відношенню до подій періоду після «холодної війни». Однак зміни такого рівня виходять площину ідеологічних протиріч і вимагають значних зусиль. Була висунута ідея «ускладнення» і «неоднозначності» світу, причиною яких були не стільки сучасні виклики, скільки прогрес в різних галузях суспільного і міжнародного життя. Світові проблеми слід сприймати як викликів світовій спільноті, а не причин для протистояння. Формулювати відповідь на такі виклики - привілей світового лідера. Б. Обама також поставив за мету вирішити ключову проблему відновлення балансу між можливостями Сполучених Штатів і їх зобов'язаннями, втілюючи їх у заходи щодо вирішення приватних питань. На початку свого президентства Б.Обама також ставив за ціль змінити відносини з новими великими азіатськими гравцями, мусульманським світом підтримати режим нерозповсюдження ядерної зброї. Підхід Б. Обама можна було умовно позначити як розширення відносин з союзниками і початок діалогу з противниками.

У пражській мові Б. Обама була висловлена установка на реанімацію міжсоюзних відносин через спільне вирішення викликів і загроз "при одночасній реанімації американського міжнародного іміджу. Так, в Стратегії національної безпеки 2010 р. захист союзників США по важливості прирівнювалася до захисту самих Сполучених Штатів, а забезпечення

високого рівня економічного розвитку і життя в цих державах, як і в США, а також зміцнення альянсів (НАТО, Японія, Південна Корея і т.д.) декларувалися як пріоритетні завдання для Адміністрації - звідси і рішення закрити в'язницю в Гуантанамо, заборона на застосування «розширених методів дізнання», декларація про згортання програм стеження АНБ, плани виведення військ з Іраку до 31 серпня 2010 р. перегляд відносин до Кіотського протоколу і скорочення ядерних озброєнь.

Б. Обама також поставив за мету розширити коло дружніх країн за рахунок великих активно розвиваючих акторів. Президент-демократ бачив своє завдання в створенні навколо західного блоку своєрідною «подушки безпеки» з великих дружніх країн, здатних вносити вклад в світову політику і економіку без порушення світопорядку і механізму прийняття рішень на світовій арені. У той же час відзначається, що в спробі встановити взаємодію конкурентами, новий Президент іноді нехтував інтересами традиційних союзників. Відкритим залишалося питання, чи є у Б.Обами своя стратегія, або ж Адміністрація лише реагувала на події, що відбуваються.

На думку деяких американських дослідників, Б.Обама висунув стратегії: «багатосторонній перегрупування» дві зовнішньополітичні (скорочення залучення за кордоном і перекладання більшої частки відповідальності на партнерів) і «стратегію заходів у відповідь». Перша була добре артикульована, однак не принесла належних результатів: поліпшення іміджу не дало більше можливостей для реалізації зовнішньополітичного курсу, а висунуті ідеї стали сприйматися як просування вузьких інтересів; друга, пов'язавши зовнішню політику з американською винятковістю, втілюється більш ефективно, але погано сформульована.

Б. Обама, таким чином, адаптував свої політичні порядки денні після приходу в Білий дім внаслідок чинників, з якими стикався будь-який Президент США до нього (внутрішня політика, міжнародне середовище, коло радників). З урахуванням зовнішніх факторів, а також поглядів Президента на

військову силу, міць США і ранжування інтересів була сформована лінія поведінки США на міжнародній арені, яка іноді характеризується словосполученням «leading from behind» (букв. керівництво через чийсь спину).

Зовнішня політика Б. Обама не була новаторською. Б.Обама «не дозволив Сполученим Штатам скотитися в ще глибшу економічну прірву. [...] Але його досягнення фактично зводяться до запобігання гіршого сценарію...».

«Відповідального гравця» Вашингтонського консенсусу не увінчалася успіхом, тому що КНР бачить себе країною, що розвивається, яка повинна займатися проблемами власної економіки, а не брати будь-які специфічні зобов'язання перед міжнародною спільнотою. При цьому між двома акторами продовжує існувати криза недовіри до довгострокових цілей один до одного.

У врегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту головною помилкою Адміністрації, ймовірно, стала вимога про остаточне заморожування будівництва ізраїльських поселень. Внаслідок низки зовнішньополітичних прорахунків Б. Обама також позбувся підтримки як ізраїльтян, так і палестинців. «Інстинктивний ідеалізм» Б. Обама дозволив США зайняти в цілому адекватну позицію по непростій проблемі «Арабської весни». Однак наслідки цих подій на тлі не прикрашаючого арабо-ізраїльського конфлікту і прагненням Туреччини очолити арабський світ за рахунок відносин з Державою Ізраїль не дозволили Сполученим Штатам вибудувати послідовну стратегію, змушуючи їх реагувати на турбулентні події. Події «Арабської весни» змусили Адміністрацію взяти своєрідну «паузу» для переосмислення регіональної стратегії США. З цим, зокрема, був пов'язаний вибір лінії поведінки в Лівії.

Для американських адміністрацій договори про зони вільної торгівлі - це також інструмент лібералізації і політики. Як зазначала Держсекретар Хілларі Клінтон, «демократія і процвітання йдуть рука об руку». За словами Державного секретаря Джона Керрі, «в наш час сфери економіки і безпеки

спаяні воєдино». Зв'язку з цим, договори, що встановлюють та розглядаються США в якості інструментів, здатних запевнити союзників в гарантії підтримки, забезпечити доступ до технологій (також. військового призначення). В Адміністрації Б.Обами основні питання стратегічних і політичних рішень, пов'язаних зі сферою міжнародної торгівлі, зі сфери відповідальності Торгового представника США перейшли до Ради національної безпеки [38].

Трьома основними геостратегічними регіонами для Вашингтона традиційно є Західну півкулю, Європейський континент і Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Тут з боку США робиться спроба окремо «прив'язати» до себе групи держав з метою реалізації власних інтересів. Основними інструментами в даному форматі для кожного з регіонів тут є угоди про ЗВТ.

З огляду на непросту внутрішню і зовнішньополітичну ситуацію, яка склалася на момент приходу Б. Обами в Білий дім, прогнозувалося, що Адміністрація Б.Обами не приділятиме велике значення регіону двох Америк. Ситуація в регіоні не представляє будь-якої іманентної загрози національній безпеці США, як і не обіцяє великих зовнішньополітичних досягнень. Однак в довгостроковій перспективі значення даного регіону для США буде постійно підвищуватися. При цьому слід зазначити, що, починаючи з Р.Рейгана, політика США по відношенню до регіону не піддавалася значним змінам, базуючись на трьох основних зовнішньополітичних цілях: безпека, торгівля і демократія, які ідейно представляють собою переплетення реалістичної і ліберально-інституційної парадигми.

Торгівля, ймовірно, є двигуном відносин США з американським континентом. Хоча ці держави в сукупності і не є основним регіональним партнером США на міжнародному ринку, вони однозначно демонструють найбільш інтенсивне зростання показників в торгівлі товарами (82% в період з 1998 р. до моменту приходу до влади Адміністрації Б. Обами). Підтримка

вигідного варіанту регіональної інтеграції завжди розглядалася президентськими Адміністраціями як позитивна з точки зору економічних і зовнішньополітичних цілей. Як приклади таких договорів можна навести угоди з Чилі, Колумбією, Коста-Рікою, Гватемалою, Мексикою, Перу. Однак деякі великі держави регіону не охоплені системою договорів про вільну торгівлю з США (Бразилія, Аргентина, Венесуела), оскільки, крім власне політичних причин, також є менш залежними від американського ринку, регіональної системи преференцій і в разі укладення угод будуть змушені адаптувати вже існуючу систему субрегіональних торгових договорів. Зокрема, з цим, а також (в деяких випадках) з історично незначною зацікавленістю країн в американському ринку і невеликим обсягом економік, пов'язані скромний потенціал зростання торгових взаємин і складності створення інклюзивної ЗВТ на просторі двох континентів. Самі ж двосторонні договори нерідко критикували за дискримінаційний характер, свою складність або неефективність системи, яку вони створювали. Часто саме питання, пов'язані з сільським господарством, нетарифними бар'єрами і галузями економіки, в яких США мають значну конкурентну перевагу, становили головний проблемний вузол переговорів. Бразилія, яка є найбільшою економікою регіону, пішла по шляху розвитку власних двосторонніх договорів і активізації діяльності в рамках Mercosur. Самі ж держави регіону стали шукати вихід на ринки поза межами Західної півкулі. Особливо активну роль в цих процесах почала грати КНР. У цьому сегменті особливо виділяється Тихоокеанський Альянс, створений 28 квітня 2011 р. рішенням глав Чилі, Колумбії, Мексики і Перу. На відміну від інших регіональних проектів, дана ініціатива позиціонується саме як орієнтована на зовнішні, нерегіональні ринки, при цьому держави демонструють значний рівень економічної взаємозалежності співробітництва, а також гомогенність економічних і політичних позицій. Тож не дивно, що США є спостерігачем при даній організації. Крім того, Альянс перетинається з свого членства з

пулом держав учасників переговорів по формуванню Транстихоокеанського партнерства(ТТП).

Головним багатостороннім механізмом залучення США в справи регіону на даний момент є регіональний Саміт. Перший Саміт Америки був проведений у м. Майамі (штат Флорида) в 1994 р. На ньому робився особливий акцент на ідею поширення моделі Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА) на всю Західну півкулю і підтримку нових демократичних урядів регіону. При цьому на Саміт були запрошені саме «демократично обрані» глави держав, а про можливість участі представників Куби мови не йшло взагалі.

У своєму виступі на Саміті Америк в м. Порт-оф-Спейн (Трінідал і Тобаго) 17 квітня 2009 р. Б. Обама наполягав на позитивні перспективи, які здатні принести трансамериканське партнерство за умови розвитку «нового духу партнерства», переконуючи делегатів в перспективах рівноправного і взаємовигідного партнерства, яке Б. Обама обіцяв забезпечити протягом усього свого перебування в Білому домі. Президентом було висунуто пропозицію закріпити співпрацю в сфері енергетики та захисту навколишнього середовища, а також відзначено зацікавленість США в «початку нових відносин з Кубою».

На Саміті в м. Картахена (Колумбія) в 2012 року держава регіону виступили з критикою США, зокрема, за модель політики протидії наркотрафіку, позицію щодо Фолклендських (Мальвінських) островів і участі в самітах Куби. Після цих подій деякі радники Б. Обама підняли питання про власну доцільність долю Президента США в даних заходах. В роки, які пішли за Саммітом, позиції США в регіоні почали слабшати.

Позиція держав регіону по Кубі, як і зміни які почалися в самій країні і динаміка громадської думки (особливо серед американців кубинського походження), стали причинами перегляду політики Вашингтона по відношенню до цієї держави, який на практиці був запущений влітку 2013

року з початком секретних американо-кубинських переговорів, що мали своєю кульмінацією 45-хвилинні телефонні переговори Б. Обама і Рауля Кастро (Raúl Modesto Castro) 16 грудня 2014 р. а також ряд дипломатичних і політичних ініціатив, спрямованих на поліпшення двосторонніх відносин між державами.

Що стосується європейського континенту, ідея всеосяжної угоди про ЗВТ та інвестиції як найбільш перспективної форми активізації співробітництва між США і ЄС є результатом доповіді робочої групи високого рівня з питань зайнятості та зростання (High-Level Working Group on Jobs and Growth), створена рішенням Саміту США-ЄС 28 листопада 2011 р. Незважаючи на значний рівень спільної кооперації, фахівці відзначають, що в силу різного роду бар'єрів взаємини США і ЄС ще не досягли свого можливого максимуму в цих сферах.

Вперше Б. Обама оголосив про плани почати переговорний процесі з ЄС з питання Трансатлантичного торгівельного та інвестиційного партнерства (ТТІП). 12 лютого 2013 р. в зверненні «Про становище країни», процес був запущений на першій пленарній сесії в м. Вашингтон 7 липня 2013 року.

З огляду на гомогенний характер цінностей і базових підходах до права і торгівлі в США і ЄС, дане партнерство здатне створити на колективному Заході загальний великий ринок з великим потенціалом, який буде особливо значущий в контексті «повороту до Азії» США і «підйому Китаю», а також знову запевнить партнерів по ЄС в прихильності Вашингтона трансатлантичних відносин та їх значимості для американської зовнішньої політики. За своїми обсягами угоду здатне стати одним з найбільших в практиці Вашингтона, буде регулювати взаємини, які раніше не підпадали під договори про ЗСТ, і потенційно здатне побудувати багатосторонню систему торгівлі з зовнішніми гравцями.

У той же час, складності в переговорному процесі, пов'язані з питаннями продовольчої безпеки, демонструє істотні розбіжності між США і ЄС в підходах до ведення бізнесу, промисловості і сфері споживання. Сам же

переговорний процес характеризується високим ступенем закритості і недоліком комунікації по лінії політикум-споживачі/бізнес. На користь переговорів не пішов і т.зв. «шпигунський скандал» 2014 року між США і ФРН - найбільшою економікою ЄС.

Що стосується азійського напрямку, то відмінною рисою Адміністрації Б.Обами було значний вплив фактора особистості Держсекретаря на реалізацію азійської політики держави. Крім того, крім власних економічних причин активізації на даному напрямку (ймовірно, найактивнішим лобістом у Виконавчому офісі тут був радник Б. Обами Лоуренс Саммерс (Lawrence Summers), на рішення Президента вплинули міркування безпеки, пов'язані з посиленням існуючих в регіоні тенденцій (ситуація на Корейському півострові, територіальні суперечки в Південно-Китайському морі, лобізм КНР в АСЕАН).

В 2009 р. Б. Обама оголосив, що стане «першим тихоокеанським президентом Америки», а під час свого «азійського турне» в листопаді 2011 р. Б. Обама заявив: «Сполучені Штати є азійською державою, і ми залишимося такою».

Адміністрацією було вирішено об'єднати три початкових можливих варіанти стратегії: оптимізувати з КНР, посилити взаємовідносини двосторонні альянси союзниками в регіоні, активізувати гармонізувати функціонування регіональних багатосторонніх інститутів. Підхід Держдепартаменту до Азії був умовно озаглавлений «дипломатією швидкого реагування» («forward-deployed diplomacy»), що мало на увазі активну участь американських дипломатів в двосторонніх і багатосторонніх контактах, включаючи і Держсекретаря, в силу специфіки відносини країн регіону до особистих контактів.

Головними конкурентом США в регіоні, без сумніву, виступала КНР. Х.Клінтон зазначає, що в силу серйозної економічної взаємозалежності США і КНР зацікавлені в збереженні стабільності як в Азії, так і в усьому світі, як

гаранта торгових і енергетичних відносин. Однак поза даного проблемного поля, інтереси, цінності і підходи двох держав дуже часто різняться. Міністр оборони Роберт Гейт також зазначав, що відносини з КНР в регіоні були ключовими, особливо у військовій сфері. Страждали ж вони, в основному, через військові контракти США з Тайванем. За підходом США до регіону було заохочення цієї причини основних багатосторонніх форумів, зокрема, для протидії діям КНР в суперечках з його сусідами. Хоча «поворот до Азії» є комплексним зовнішньополітичним проектом, він знаходить найбільш яскраве і значуще вираження в договорі про ЗСТ. Власне саме після рішення США брати участь в проекті, він знайшов назву «Транстихоокеанське партнерство». На момент завершення переговорів про ТТП п'ятого жовтня 2015 року його сторонами були також Австралія, Канада, Японія, Малайзія, Мексика, Перу, В'єтнам і власне США. У декларованій формі партнерство дозволило учасникам лібералізувати сферу торгівлі інвестицій, а також розробити звід регуляцій, що виходять за рамки порядку Світової організації торгівлі. Згідно з позицією Білого дому, крім власне економічної цінності, дана угода несе і стратегічні вигоди, оскільки виступить в якості механізму підтримки партнерів США і зміцнить позиції економічного лідерства Сполучених Штатів в регіоні.

«Програмним» документом всієї азіатської політики Адміністрації Б. Обама є стаття за авторством Х. Клінтон, опублікована в журналі «Foreign Policy» в жовтні 2011 р., в якій Держсекретар підкреслювала важливість тихоокеанського регіону для економічного оздоровлення США, поглиблення відносин з партнерами, активного залучення в діяльність багатосторонніх інститутів, а ТТП підносилось як важливого інструменту реалізації національних інтересів США.

ТТП також відкриває потенціал для зміни економічного балансу сил в регіоні відповідно до інтересів США. Більш того, з моменту закінчення Другої світової війни регіон розглядався як важлива частина політики «стримування

комунізму», а після закінчення «холодної війни в якості своєрідної противаги «Китаю який піднімається». Відповідно ТП позиціонує в якості одного з елементів «повороту до Азії».

За словами Р. Гейтеа, «поворот до Азії» був практично повністю наділений в військові терміни, а не оцінений з точки зору економічних і політичних інтересів. При цьому «поворот до Азії» саме в його військовій компоненті Л. Панетта називає одним з найважливіших рішень Адміністрації, яке стало відображенням пріоритетів, визначених Б. Обамою і Х. Клінтон: коли процес буде завершений, 60% сил американського ВМФ буде сконцентровано в азіатському регіоні.

Що стосується 45-ого президента Сполучених Штатів Америки Дональда Джона Трампа, то будучи кандидатом від Республіканської партії, він заявляв, що «потрібно розробляти новий напрямок зовнішньої політики США - такий напрямок, в якому замість безладу буде мета, замість ідеології - чітка стратегія, замість хаосу - світ» [44]. Вже колишній президент часто критикував попередню адміністрацію за слабкість, безвідповідальність і безцільність зовнішньої політики, наприклад, щодо Сирії, Китаю і Північної Кореї. Разом з тим, Д. Трамп говорив про те, що розмова з позиції сили - це крайній захід в проведенні зовнішньої політики, що її основою має виступати дипломатія, що «наддержавна розуміє, що обережність і стриманість є ознаками сили» [45]. Є й інші приклади суперечливості заяв Д. Трампа. Так, в своїх інтерв'ю телеканалу «Ей-бі-сі ньюс» в 2016 р, газетам «Таймс» і «Більд» в січні 2017 року він наполягав на тому, що «НАТО застаріла», «НАТО себе зжило», «альянс більше не актуальний». Однак у квітні 2017 року на спільній прес-конференції з генеральним секретарем НАТО Йенсом Столтенбергом Д. Трамп заявив: «Я говорив, що вона застаріла; вона більше не застаріла» [46]. Ставлення Д. Трампа до КНР також зазнало деяких змін. Під час своєї передвиборчої кампанії він обіцяв оголосити Китай "валютним маніпулятором", але після проведення вже в статусі президента переговорів з

Сі Цзіньпіном переглянув свою політику щодо КНР і вирішив не навішувати на неї цей ярлик. Потім Д. Трамп заявив про готовність «поважати «політику одного Китаю» [47]. Однак мова не йде про «принципі одного Китаю», на якому наполягає КНР. Зміни позиції президента по відношенню до КНР демонструють важливість і значимість для США пошуку компромісу з Китаєм як ключовим гравцем в Азіатському регіоні при спільному пошуку вирішення північнокорейського питання (ядерної загрози з боку КНДР) [48]. Американські аналітики справедливо відзначають можливу загрозу з боку Китаю в довгостроковій перспективі. На даний же момент китайська економіка хоч і продовжує стрімко розвиватися, але у Китаю залишається безліч невирішених внутрішніх проблем, які не дозволяють вважати його здатним кинути виклик американської потужності в світі.

Розуміючи непередбачуваність Д. Трампа у відносинах з КНДР (спочатку він загрожував знищити Північну Корею, потім заявляв, що війна не є метою Америки), сенатори Е. Марки і К. Мерфі виступили з пропозицією на законодавчому рівні обмежити можливість американського президента завдати превентивного удару по Північній Кореї без дозволу Конгресу. З такою ж ініціативою виступав сенатор Б. Коркер. Таким чином, сенатори оголосили про намір внести законопроект, який не дозволив би президентові наносити попереджуючий ядерний удар, але мова не йде про президентське право завдати удару у відповідь.

Що стосується Сирії, то позиція Д. Трампа також кардинально змінилася. Ще в 2013 році він критикував стратегію адміністрації Б. Обами щодо сирійського питання і заявляв: «Сирія - це не наша проблема» [10], «Якщо Обама атакує Сирію, і мирні жителі будуть поранені й убиті, він і США будуть дуже погано виглядати» [11], «Пан Трамп нападе на Сирію чи ні? Ні, давайте зробимо нашу країну знову великою, поки вони ведуть свою війну» [12] і т.д. Але в квітні 2017 р Сполучені Штати завдали ракетних ударів по авіабазі в центральній частині Сирії. Д. Трамп посилив свою риторику щодо

сирійської влади і став знову критикувати попередню адміністрацію, на цей раз за незастосування сили щодо Сирії.

В регіоні Близького Сходу політика адміністрації президента Д. Трампа викликала негативну реакцію у багатьох американських союзників. Так ЄС розкритикував перенесення посольства США з Тель-Авіва до Єрусалиму, який відбувся в травні 2018 року. Так, дві з 28 країн - членів Євросоюзу бойкотували церемонію відкриття. Дане рішення викликало хвилю антиамериканських протестів, зіткнення палестинців з ізраїльськими військовими і застосування бойової зброї проти демонстрантів, що, в свою чергу, піддалося осуду багатьма суб'єктами світової спільноти, в тому числі на Близькому Сході, в ЄС і ООН. Вихід Сполучених Штатів з багатосторонньої угоди з Іраном в травні 2018 року і введення нового режиму санкції також засуджується багатьма державами, в тому числі Францією, Німеччиною, Великобританією, КНР, і Росією. Для укладення нової угоди США висунули Ірану ряд умов, зокрема: вивести війська з Сирії; припинити надавати підтримку повстанцям в Ємені; звільнити громадян США і їх союзників з іранських в'язниць; припинити погрози «знищити Ізраїль» і запуск ракет в Саудівську Аравію і ОАЕ; надати повний звіт МАГАТЕ і взяти на себе безстрокове зобов'язання не відновлювати «ядерну діяльність».

У цілому американська зовнішня політика характеризується наступністю, незважаючи на відмінності поглядів Республіканської і Демократичної партій. Сполучені Штати мають об'єктивні національні стратегічно важливі інтереси, серед яких роль і місце США на світовій арені, відносини з союзниками і партнерами і т.д. Спочатку було очевидно, що передвиборні гасла і обіцянки Д. Трампа навряд чи зможуть бути реалізовані в тому вигляді, в якому вони були представлені суспільству. При цьому ключовими зовнішньополітичними темами, наріжним каменем для США є військова присутність за кордоном, НАТО, глобальна система вільної торгівлі, які містяться в Стратегії національної безпеки 2017 года і являють собою

імператив для формування зовнішньої політики кожної американської адміністрації, в тому числі Д. Трампа.

Щодо останніх новин, то Китай докладає зусиль з надання впливу на потенційних співробітників адміністрації обраного президента США Джо Байдена. Про це заявив директор Національного центру контррозвідки і безпеки США Вільям Еваніна.

Однак, як уже встиг заявити Джо Байден, поки що курс Вашингтона щодо Пекіна залишиться без змін. У свою чергу, можна вважати, що Байден не розглядає Китай як екзистенціальну загрозу і тому цілком може переключитися на вибудовування діалогу з Пекіном.

Таким чином, незважаючи на специфіку, характерну для кожної окремої президентської Адміністрації США, американська зовнішня політика за своєю суттю залишається незмінною, будучи все також спрямованою на збереження американського лідерства у світі при розширеному тлумаченні системних інтересів і розумінні національної безпеки.

Необхідно відзначити наступні важливі факти:

1. В силу цілого ряду причин на формування зовнішньої політики США має стійкий вплив специфічний «геополітичний код», який визначає зовнішньополітичну лінію держави незалежно від того, яка президентська адміністрація перебуває при владі в конкретний момент часу.

2. Незалежно від осіб, які приймають рішення, а також політичних партій, які вони представляють, зовнішньополітичний курс США завжди спрямований на збереження американського лідерства, підтримки незаперечного рівня потужності і запобігання появи центрів сили, здатних кинути виклик домінуючій позиції США у світі.

3. Аналіз зовнішньополітичної практики демонструє, що зовнішньополітичний курс США ґрунтується на постулатах політичного реалізму / неореалізму. При цьому незасекречі зовнішньополітичні акції США на міжнародній арені практично завжди виправдовуються ціннісними

орієнтирами, зовнішньополітичній риторичі завжди присутні положення, характерні для лібералізму / неолібералізму.

Особи, які приймають рішення, є втіленням держави на міжнародній арені. При всій значущості об'єктивних чинників впливу міжнародного середовища та обмежень, що накладаються внутрішньополітичною ситуацією і зовнішньополітичним механізмом, останнє слово залишається за людьми, відповідальними за винесення судження щодо того, де і як необхідно діяти. Окрім суто особистісних особливостей і тих особистісних рис, які стали результатом життєвого і професійного досвіду кожного конкретного політика, важливими, якщо не основними, є чинники, що визначають «особливість» кожної окремої нації в тому, що стосується зовнішньополітичної поведінки, стратегічної культури і ведення зовнішнього світу - її «геополітичного коду» [49]. В силу цілого ряду факторів його вплив на зовнішню політику США є значним, особливо в порівнянні з іншими великими акторами міжнародних відносин.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ АМЕРИКАНСЬКОЇ РОЗВІДКИ НА ПРИЙНЯТТЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

3.1. Основні складові системи розвідувальної діяльності: військова та національна

Реалізація управління великою кількістю розвідувальних служб вимагає створення деталізованого, причому на високому нормативно-правовому рівні, механізму управління вельми розгалуженою, складною та підпорядкованою різним інституціям інфраструктурою. Для цього у США в інтересах забезпечення національної безпеки створене Розвідувальне співтовариство (Intelligence Community) – організаційне утворення, до складу якого, крім основних розвідувальних структур, входять також структури, які не є класичними спецслужбами, оскільки виконують розвідувальні функції без застосування властивого спецслужбам спеціальних сил та засобів.

Розвідувальне співтовариство США було засноване на базі Закону про національну безпеку 1947 р. та виконавчого наказу No 12333, який підписав 4 грудня 1981 р. президент США Р. Рейган. Ця система з часом перетворилася на потужний і ефективний засіб розвідувального забезпечення воєнно-політичного курсу керівництва США.

Розвідувальне співтовариство США за даними його офіційного сайта:

- Управління директора Національної розвідки (Office of the Director of National Intelligence, ODNI);
- ЦРУ (Central Intelligence Agency, CIA).

Підпорядковані Державному департаменту США:

- Бюро розвідки і досліджень (Dept. of State Bureau of Intelligence and Research, INR).

Підпорядковані Міністерству фінансів США:

- Управління контртерористичної і фінансової розвідки (Dept. of Treasury Office of Intelligence & Analysis, OIA).

Підпорядковані Міністерству оборони США:

- Розвідувальне управління Міністерства оборони (Defense Intelligence Agency, DIA);
- Агентство національної безпеки (National Security Agency, NSA);
- Розвідувальне управління Сухопутних військ (ПУ СВ, Army Intelligence and Security Command, INSCOM);
- Розвідувальне управління Військово-повітряних сил (ПУ ВПС, Air Force Intelligence, The Twenty-Fifth Air Force, 25 AF);
- Розвідувальне управління Військово-морських сил (ПУ ВМС, Office of Naval Intelligence, ONI);
- Розвідувальне управління Корпусу морської піхоти (ПУ КМП, Marine Corps Intelligence);
- Національне агентство геопросторової розвідки (НАГР, National Geospatial- Intelligence Agency, NGA);
- Національне управління воєнно-космічної розвідки (НУВКР, National Reconnaissance Of ce, NRO).

Підпорядковані Міністерству енергетики США:

- Управління розвідки та контррозвідки (Dept. of Energy Of ce of Intelligence and Counterintelligence).

Підпорядковані Міністерству внутрішньої безпеки:

- Управління розвідки та аналізу (Dept. of Homeland Security Of ce of Intelligence and Analysis, I&A).

Підпорядковані Міністерству юстиції США:

- Федеральне бюро розслідувань (Federal Bureau of Investigation, FBI);
- Управління у боротьбі з наркотиками (Drug Enforcement Administration Intelligence Program, DEA);

Деякі джерела включають до складу розвідувального співтовариства США:

- Розвідувальне управління Берегової охорони (Coast Guard Intelligence).

При цьому, «чистою» розвідкою в розвідувальному співтоваристві займаються тільки 5 федеральних органів виконавчої влади США: РУМО, АНБ, НУВКР, НАГР і ЦРУ.

Загальні завдання розвідувального співтовариства США сформульовані досить коротко і чітко: «Місія розвідувального співтовариства полягає в тому, щоб збирати, аналізувати і передавати інформацію зовнішньої розвідки та контррозвідки очільникам Америки, щоб вони могли ухвалювати обґрунтовані рішення для захисту нашої країни. Нашими клієнтами є президент, політичні діячі, правоохоронці та військові».

Управління директора Національної розвідки:

Директор Національної розвідки США одночасно є радником президента США з розвідки. Апарат директора розвідки є частиною спільноти, але представляє собою адміністративну, а не розвідувальну структуру.

Центральне розвідувальне управління: головне розвідувальне управління при уряді США, основна функція якого полягає в отриманні та обробці інформації щодо іноземних урядів, корпорацій та людей, у звітуванні про отриману інформацію відповідним гілкам уряду. Засноване у 1947 р. рішенням президента Гаррі Трумена. Є незалежним відомством, що не входить до складу жодного міністерства.

Очолює агентство директор ЦРУ, якого призначає на посаду президент США за згодою Сенату.

Діяльність ЦРУ дуже широко висвітлена в багатьох книжках, фільмах, відеоіграх тощо. Зазвичай ЦРУ зображується як дещо ідеалізована організація, яка може майже все, для якої немає нездійснених задач.

Агентство національної безпеки:

АНБ є ключовою структурою в складі розвідувального співтовариства США, що здійснює радіоелектронну розвідку. Найчисленніша, але і дуже засекречена американська спецслужба.

АНБ створене 4 листопада 1952 р. і досить швидко посіло одну з головних позицій в системі розвідувального співтовариства США. Цьому

сприяло те, що в діяльності всіх розвідувальних служб організація перехоплення лінії комунікацій супротивника — радіорелейних, космічних, телеграфних і телефонних — посідає найважливіше місце. Водночас цей вид розвідки достатньо складний, дорогий, але також надзвичайно ефективний.

До основних функцій Агентства зараховані радіоелектронна розвідка, радіоперехоплення, забезпечення національної інформаційної безпеки (захист електронних національних мереж і комунікаційних мереж державних установ, захист урядової інформації, забезпечення криптографічної безпеки тощо), виконання розвідувальних операцій в комп'ютерних мережах. АНБ вважається світовим лідером у сфері радіоелектронного перехоплення.

АНБ є головним оператором глобальної системи перехоплення «Ешелон», яка має в своєму розпорядженні розгалужену інфраструктуру, що включає станції наземного спостереження, розташовані по всьому світу. Система в стані вести перехоплення радіосигналів, супутникових комунікацій, засобів мобільного зв'язку.

АНБ має справу з неймовірно величезним масивом інформації. За оцінками експертів, якщо виходити з того, що в фондах бібліотеки Конгресу США налічується близько 1 квадрильона біт інформації, то, «використовуючи технології, якими володіє агентство, можна що три години повністю заповнювати ці фонди».

Цікава історія колишнього співробітника ЦРУ Едварда Сноудена, який станом на травень 2013 р. працював за контрактом для Агентства національної безпеки на Гавайських островах, займався адмініструванням комп'ютерних систем відомства і, як підрядник, мав доступ до секретних документів, зокрема розвідувальної програми прослуховування та збирання даних про громадян США (PRISM). За власним визнанням, він почав збирати докази такого тотального контролю і завантажив тисячі таємних документів за допомогою найпростіших загальнодоступних програм, які в 2013 р. передав журналістам.

Розвідувальне управління Міністерства оборони:

Створене в 1961 р. рішенням президента США Джона Кеннеді. Ця спецслужба за своїм профілем відповідає ГРУ ГШ ЗС Російської Федерації та ГУР МО України. Під час війни стає головним розвідувальним відомством у складі розвідувального співтовариства США, куди входять спецслужби найрізноманітнішого відомчого підпорядкування.

Директор РУМО є головним радником з розвідки міністра оборони і голови ОКНШ, є головним керівником всієї воєнної розвідки США. Він також очолює Раду воєнної розвідки США (Military Intelligence Board), яка координує діяльність воєнного розвідувального співтовариства.

На відміну від ЦРУ, РУМО концентрує свої зусилля в області добування агентурним і технічним шляхом спеціалізованої секретної інформації військового призначення, адресуючи її в першу чергу першим особам держави та її військовому керівництву.

Зі свого боку, ЦРУ, як головна служба політичної розвідки, займається добуванням тими ж методами за кордоном політичної розвідувальної інформації секретного характеру для інформування в першу чергу цивільних перших осіб.

Федеральне бюро розслідувань:

Автономний підрозділ Міністерства юстиції США — федеральна поліція, виявляє і припиняє злочини, що підпадають під федеральну юрисдикцію, а таких налічується понад 200 статей. Призначає директора ФБР на 10-річний термін не міністр юстиції, а особисто президент США з наступним затвердженням Сенатом. Є керівним органом контррозвідки та антитерористичної діяльності США.

Між ФБР і ЦРУ є дві головні відмінності. По-перше, агенти ФБР вважаються співробітниками правоохоронних органів і наділені правом затримувати і арештовувати. У працівників ЦРУ цих повноважень немає. По-друге, ФБР працює тільки на території Сполучених Штатів, ЦРУ — в усьому світі, крім своєї країни, — так принаймні задекларовано в нормативних актах.

Отже, розвідувальні органи провідних країн світу мають статус як самостійних державних органів, так і структурних одиниць у складі центральних органів виконавчої влади, наприклад, міністерства оборони. В останньому випадку розвідувальні служби мають деякі автономні повноваження з питань вирішення кадрових, оперативних, організаційних, фінансових питань, але загальне управління ними здійснює, зазвичай, глава виконавчої влади (президент, прем'єр-міністр, канцлер) [85].

В сучасну епоху глобалізації суттєво збільшується роль інформації. Фактично, зовнішня політика будь-якої країни базується на відомій їй інформації. Головним інструментом роль якого здобуття, аналіз та вироблення рекомендацій на її основі стає розвідка, що і обумовлює актуальність даної теми. Про актуальність теми також свідчить і те, що дана проблема не знайшла глибокого відображення в сучасній історіографії. Більшість джерел досліджують діяльність розвідки в період Холодної війни, оскільки переважна більшість матеріалів засекречено. Це такі праці як М. Яковлев «ЦРУ проти СРСР», К. Філбі «Моя таємна війна» та інші. Дослідники, які вивчають сучасний стан розвідки, в більшості випадків спираються або на відкриті джерела, або на здогадах чи припущеннях. Також вони інколи спираються на власний досвід праці в розвідувальних структурах. До таких праць належать М. Ловенталь «Розвідка: від секретів до політики», Л. Джонсон «Секретні агентства: розвідка США у ворожому світі». Однак, ролі безпосередньо розвідки в зовнішній політиці США не приділяється достатньо уваги, що і є метою нашого дослідження. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити ряд наукових завдань: дослідити етапи становлення сучасної розвідувальної системи, визначити основні напрямки зовнішньої політики США та проаналізувати вплив розвідки на зовнішню політику.

На різних етапах становлення США роль розвідки змінювалась. Фактично, до другої половини XX ст., розвідка проводилась нерегулярно,

переважно під час військових дій та мала, загалом, тактичний характер, тобто використовувалась задля забезпечення конкретних короточасних інтересів.

Так на початок ХХ ст. в США існували лише армійські та морські розвідувальні органи: G-2, СКР (служба контррозвідки) та УР ВМС (управління розвідки ВМС). Лише в ході Другої світової війни, і зокрема після нападу на Перл-Харбор, США почали створювати разом з органами військової розвідки спеціальну організацію по здійсненню стратегічної розвідки.

Початок було покладено в 1941 році, коли президент Франклін Д. Рузвельт викликав полковника Вільяма Донована в Вашингтон і запропонував йому взятися за цю проблему. Так було створено Управління стратегічних служб (УСС). Напад японців на Перл-Харбор стимулював швидке зростання Управління стратегічних служб і числа його розвідувальних операцій. Спочатку УСС було офіційно створено як науково – дослідна та аналітична організація, туди запросили працювати кращих істориків та відомих вчених. До червня 1942 р. Бюро координатора інформації – первинна назва організації Донована – було перейменовано в Управління стратегічних служб, яке отримало завдання «збирати та аналізувати стратегічну інформацію, а також планувати і здійснювати спеціальні операції» [86]. Після закінчення війни всі підрозділи УСС, крім служби секретної розвідки та служби аналізу були розпущені.

В 1945 – 1946рр. відбувся ряд політичних дебатів стосовно необхідності створення та майбутнього розвитку розвідувального співтовариства. В дискусії домінували три фактори:

– По-перше, це необхідність післявоєнної реорганізації виконавчої влади. Дебати проводилися стосовно питання незалежності військово – повітряних сил та уніфікації служб під керівництвом Міністерства оборони. Дискусія стосовно створення окремого центрального розвідувального

агентства, його структури, повноважень і відповідальності була близько пов'язана з більшою проблемою реорганізації захисту.

– По–друге, жоден з департаментів не бажав передавати свої розвідувальні функції, відповідний персонал та власні бюджетні кошти центральному агентству. Тому представники департаментів погоджувалися лише на координацію, а не на централізацію розвідувальної діяльності.

– По–третє, особлива увага приділялася питанням аналізу та розповсюдженню розвідувальної інформації. Страшні наслідки Перл Харбору все ще активно впливали на рішення законодавців стосовно цілей центрального розвідувального агентства. Вони бажали ліквідувати причини, які призвели до Перл Харбору – недостатню координованість військової розвідки та нездатність вірно проаналізувати отриману інформацію.

Формальне обговорення функції центральної розвідки почалося восени 1945 р. В 1946 р. Центральна розвідувальна група створюється, а прийняття Закону «Про національну безпеку» в 1947 р. законодавчо затвердило зміни в виконавчій гілці влади. Цей закон затвердив створення незалежних військово – повітряних сил, Об'єднаного комітету начальників штабів (ОКН), посаду Секретаря з оборони і створив Раду національної безпеки (РНБ). ЦРГ перетворювалась на незалежну організацію и перейменовувалась в Центральне розвідувальне управління [86].

У другій половині ХХ ст. відбувається становлення сучасної структури та функцій розвідки, що корінним чином змінило її роль у зовнішній політиці США.

Одним з основних факторів, що забезпечив її роль в зовнішній політиці стала її особливість – здатність діяти і відкрито, і таємно. На прикладі ЦРУ, можна побачити, що як і відкрита, так і таємна діяльність витікає з Закону «Про національну безпеку» 1947 р. Відповідно до цього Закону, відкритими функціями є: консультації РНБ з питань національної безпеки, забезпечення РНБ рекомендаціями стосовно координації розвідувальної діяльності

департаментів, аналіз розвідувальної інформації та забезпечення її належного розповсюдження. Таємна діяльність ґрунтується на положенні, що ЦРУ має: «забезпечувати такі функції..., які РНБ час від часу буде надавати...» [87]. Відкрита діяльність загалом зводиться до збирання інформації з відкритих джерел та вироблення рекомендацій на її основі. Щодо таємної діяльності, Комісія Чорча дає їй таке визначення: «будь-яка таємна операція, яка має за мету вплинути на закордонне керівництво, організацію, особу чи події задля підтримки зовнішньої політики США» [86]. Вона включає в себе таємний збір інформації та таємні операції.

Залежно від цільового призначення розвідка ділиться на національну та військову. Перша охоплює розвідувальні органи урядових установ, які відають питаннями розробки, здійснення політики, а також безпеки держави. Здобута інформація такої розвідки використовуються всіма державними органами, задля проведення загальної єдиної національної політики, планів і програм. Військову розвідку ведуть, головним чином, розвідувальні органи збройних сил. Її дані використовуються для розробки і здійснення військової політики, військових планів і програм. Військова розвідка, відповідно до прийнятої в США теорії воєнного мистецтва, поділяється на стратегічну і тактичну.

Стратегічна розвідка ведеться в інтересах вищих органів державної влади та військового керівництва, а дані, які вона добуває, служать основою для формулювання політичних цілей і здійснення військових заходів як в мирний, так і у воєнний час. На відміну від стратегічної розвідки, в компетенцію тактичної розвідки входить порівняно більш вузьке коло питань, а її дані використовуються при плануванні бойових дій [88].

На сьогодні, розвідка є невід'ємним інструментом забезпечення національних інтересів та одним із засобів реалізації зовнішньої політики. Це стало можливим завдяки посиленню ролі інформації – головного об'єкта розвідки. Особливе значення розвідка набула після подій 11 вересня 2001 р., коли було внесено зміни в Стратегію національної безпеки, Національну

військову стратегію і Національну розвідувальну стратегію (вперше затверджено в 2005 р. і оновлено в 2009 р.).

Залежно від регіону офіційні зовнішньополітичні інтереси Сполучених Штатів обумовлені як традиційними підходами, так і геополітичною обстановкою, яка постійно змінюється. Відповідно до висновків фахівців, у тому числі й спецслужб, інтереси США можна поділити на три категорії: життєво важливі, важливі та вторинні інтереси.

Життєво важливі інтереси передбачають недопущення поширення ядерної зброї, економічної нестабільності в регіоні Північної і Центральної Америки. Не менш значущими інтересами є протидія Ірану, забезпечення стабільності в Лівії та недопущення громадянської війни в Сирії, а особливо вирішення питання контролю над складами з хімічною зброєю, стримування можливої агресії з боку Північної Кореї, протидія тероризму і виникнення невизначеної ситуації в сфері постачання нафтою (це стосується також Чорноморського, Каспійсько–Кавказького і Середньоазіатського регіонів).

Важливі інтереси передбачають недопущення виникнення нестабільної ситуації в Європі і на Близькому Сході, торгової війни з Японією, комуністичною реакцією в Китаї. В цю категорію також можна віднести недопущення виникнення міжусобних війн на території держав СНД, а також антидемократичних рухів в інших державах, особливо антиамериканської спрямованості, і боротьба з незаконним транспортуванням наркотиків і зброї.

Вторинні інтереси передбачають запобігання виникнення нестабільної ситуації в Південно–Східній Азії, надання підтримки гуманітарним операціям і сприяння економічному розвитку в Африці та захисту навколишнього середовища [89].

Для визначення ролі розвідки в забезпеченні вищезазначених інтересів, слід проаналізувати її фінансування. Так, сукупний бюджет розвідувального товариства США в 2013 р. складає 75,6 мільярдів доларів що, навіть, перевищує максимальний річний показник витрат розвідки в період Холодної

війни, який дорівнював 71 мільярду доларів. Близько 68% розвідувального бюджету США в 2013 р. (без урахування коштів, що виділяються на військову розвідку) припадає на три відомства: ЦРУ – 14,7 мільярда доларів (28%), АНБ – 10,5 мільярда (20%) і Національне управління повітряно–космічної розвідки – 10,3 мільярда (19,6%). Якщо розглянути розподіл грошових коштів, що виділяються на розвідку за основними цільовим завданням, то це попередження американського керівництва про критично важливі події, які включають в себе питання економічної нестабільності, криз і соціальних заворушень в окремих державах, діяльності регіональних сил та ін. (20,1 млрд.); боротьба з тероризмом, що включає стеження і знищення радикальних екстремістських і терористичних угруповань, підозрюваних у підготовці або завданні збитків інтересам США і їх союзникам, як на території США та і в інших країнах (17,2 млрд.); протидія незаконному розповсюдженню зброї, включаючи ЗМУ (6,7 млрд.); проведення кібероперацій, як наступальних, так і оборонних (4,3 млрд.); протидія закордонній розвідці (3,8 млрд.) [90; 92].

Також, неможливо не відзначити роль розвідки в забезпеченні військових операцій, які й до цього часу залишаються одним з найбільш ефективних інструментів забезпечення зовнішньополітичних інтересів. Вони, з одного боку, впливають на дії тієї чи іншої країни шляхом прямого втручання, яке може виражатися не тільки в безпосередньому залучанні власної військової сили, але й в підтримці певних військових угруповань всередині країни, а з іншого боку, вони стають засобом залякування потенційних супротивників, таким чином, стримуючи їх.

В залежності від тактичних обставин, мети та специфіки військової операції розвідка може виконувати такі функції: інформаційну, опосередкованої підтримки та безпосереднє втручання. Інформаційна функція має на меті отримання інформації різного роду про кількість військ, їх розташування, обладнання, проведення загальної рекогносцировки та дослідження географічних особливостей місцевості та іншу інформацію, яка

необхідна для успішного проведення операції. Головними інструментами, що забезпечують інформаційну функцію є супутникові або авіа – фото та відеозйомка, інформація з безпілотних літальних апаратів (БПЛА або «дрони») та агентів безпосередньо розташованих на місцевості. Функція опосередкованої підтримки реалізується шляхом таких заходів, які забезпечують успіх операції без прямого контакту із супротивником. До таких дій можна віднести різного роду кібероперації, прослуховування або блокування радіопереговорів супротивника та загалом проведення різних диверсійних заходів без застосування сили. І, власне, безпосереднє втручання – це невеликі військові операції в рамках більш загальної військової операції. Однак вони мають певні особливості. Вони, загалом, короточасні, в більшості випадках таємні та реалізуються невеликою кількістю висококваліфікованих агентів або ударних БПЛА озброєних ракетами «повітря–земля». Зазвичай, такі операції мають дуже вузькі цілі, наприклад ліквідація конкретної особи або диверсія проти конкретного об'єкту, та в разі провалу, не визнаються урядом. Також слід зазначити, що жодне з агентств не відповідає за конкретну з функцій. Компетенції агентств часто перетинаються, що призводить до певної конфронтації усередині розвідувального співтовариства. Хоча, дещо умовно, функції можна розподілити таким чином: за інформаційну функцію відповідає Національне управління повітряно – космічної розвідки, за опосередковану підтримку – АНБ, за безпосереднє втручання – ЦРУ.

Саме ці три відомства поглинають біля 70% загального розвідувального бюджету.

Таким чином, роль розвідки в зовнішній політиці США зазнала суттєвих змін від нерегулярних заходів під час воєнних дій до перетворення на повноцінний компонент зовнішньої політики. В сучасний період глобалізації та розвитку інформаційних технологій її роль лише посилилась. Розвідка стала

впливати на зовнішню політику та закріпила своє значення в військових операціях, що дозволило їй стати пріоритетним напрямком діяльності.

3.2. Аналіз застосування розвідки у зовнішній політиці США

Найважливішою сферою діяльності зовнішньої розвідки будь-якої держави є підготовка інформаційних повідомлень, на основі яких владні структури формують політику в галузі національної безпеки в тому числі у зовнішньополітичній сфері. На відміну від більшості провідних світових розвідок американська, віддаючи природний пріоритет збору та обробці секретних відомостей, приділяє велику увагу також і публікаціям відкритих матеріалів, які зачіпають актуальні питання безпеки США і, як правило, містять розгорнуті оцінки ключових міжнародних проблем. Аналіз відкритих доповідей та інших аналітико-прогностичних документів, підготовлених експертами розвідувального співтовариства США в період, який визначається політиками як «епоха кардинальних змін», дозволяє більш предметно зрозуміти специфіку, роль і місце американської розвідки у формуванні зовнішньої політики Сполучених Штатів.

У період перебування при владі Дж. Буша-молодшого (2001-2008 рр.) американська зовнішня політика багато в чому продовжувала стратегічну історію по зміцненню глобального домінування США у світових процесах, яку досить успішно проводив У. Клінтон. Однак, принцип домінування помітно змінився, оскільки в останні роки правління Дж. Буша Америка пережила цілу серію зовнішньополітичних невдач. У свідомій політичній основі стало зміцнюватися розуміння того, що продовження прямолінійного силового курсу заведе країну в глухий кут. Драматичні наслідки фінансово-економічної кризи зробили завдання побудови нової моделі відношень Америки з зовнішнім світом ще більш актуальнішою.

Нові геополітичні умови зажадали і більш прагматичного погляду на розстановку основних фігур на світовій шахівниці. Американські політологи у своїх дослідженнях все частіше стали говорити про те, що лідерство Сполучених Штатів має супроводжуватися більшою готовністю до компромісів і повагою до загальнолюдських цінностей, а зовнішня політика країни не може бути «егоїстично байдужою в умовах глобального взаємозв'язку» [93]. Експерти, які спеціалізуються на зовнішній політиці, в своїх прогнозах звертають увагу на те, що «відносна втрата влади США структурно обумовлена і неминуча» [94].

Американська розвідка як найбільш чутливий інструмент реалізації президентських установок досить швидко відреагувала на ці новації, в тому числі і підготовкою об'ємних аналітико-прогностичних матеріалів, які за американською традицією доводилися до широкого загалу в режимі онлайн.

Найбільш явним акцентом на посилення публічності для частини такого роду робіт простежується при вивченні відкритих доповідей центрального розвідувального управління (ЦРУ) - головного відомства розвідувального співтовариства, розроблених на основі стратегії національної безпеки, яка є базовим документом в цій області.

Процес формування ставших актуальними підходів до американської стратегії безпеки стимулювали терористичні атаки 11 вересня 2001 р. Реорганізація відомств, залучених до боротьби з тероризмом, і перш за все спецслужб, проведена після цих подій Дж. Бушем, зажадала підготовки принципово нової стратегії національної безпеки, відмінною від прийнятих раніше. Цей документ був опублікований 20 вересня 2002 р. сутність нововведень полягала в тому, що США:

- прихилиє безпрецедентною військовою потужністю і величезним економічним і політичним впливом;
- ведуть війну проти тероризму в глобальному масштабі;

- вбачають основні загрози своєї безпеки з боку «держав-ізгоїв» і терористичних мереж, в тому числі і тому, що і ті й інші прагнуть отримати в свої руки зброю масового знищення;

- не допустять, щоб будь-яка країна досягла з ними військового паритету;

- мають намір застосовувати військову силу першими, щоб попередити ворожі дії, навіть якщо вони в даний момент не готуються або неможливі [95].

Останній пункт є головною новацією документа. У новій стратегії національної безпеки для позначення застосування військової сили вперше було використано слово *preemption*, яке з юридичної та господарського поняття «переважне право трансформувалося в військово-політичний термін, що позначає «випереджаючий» дії. Це було зроблено цілком свідомо і з абсолютно певною метою - щоб не виникало ніякої аналогії з таким вже терміном, як «превентивні» дії, оскільки, як відомо, доктрина «превентивної війни» була засуджена на Нюрнберзькому процесі як прикриття агресії.

Таким чином, з тексту стратегії 2002 р. слідує, що США навмисно залишилися єдиною в світі країною, що має право на застосування сили перш, ніж конкретна загроза повністю сформується. У той же час за іншими державами Вашингтон не визнає права використовувати такі дії для виправдання їх агресії.

Досить точно особливість стратегії Буша варіанту 2002 р. виділила газета «Нью-Йорк таймс», яка відзначила, що «всебічне пояснення зовнішньої політики адміністрації малює набагато більш силовий і місцями агресивний підхід до питань національної безпеки, ніж інші подібні документи після епохи Рейгана» [96].

Значне місце в стратегії 2002 р. приділено ролі американської розвідки в нейтралізації загроз національній безпеки. «Розвідка та те, як ми її використовуємо, - передова лінія нашої оборони проти тероризму і загроз вороже налаштованих держав», - наголошується в документі. Для підвищення

ефективності роботи розвідки автори стратегії визнали за необхідне «трансформувати» її можливості, «інтегрувати з оборонної та законодавчої системами, а також координувати її дії з союзниками» [97].

У березні 2006 року у Вашингтоні була опублікована оновлена версія стратегії національної безпеки. «Америка знаходиться в стані війни. Ця стратегія національної безпеки - стратегія військового часу, відповідна жорстким викликам, з якими ми зустрічаємося, - підйомом тероризму, що підігривається ідеологією ненависті і вбивств», - зазначалося в посланні [97]. Головним компонентом варіанту Стратегії 2006 р. стала та ж доктрина «випередженого» удару, яка в 2002 р. викликала чимало критики, в тому числі в самих Сполучених Штатах. Вашингтон підтвердив, що залишає за собою право першим завдати удару по терористичним угрупованням, які мають доступ до ядерної, хімічної і біологічної зброї, або навіть по державам, налаштованим вороже по відношенню до США. При цьому була збережена теза стратегії 2002 року про те, що «жодна держава не має використовувати випереджаючі дії як привід для початку агресії». У 49-сторінковому документі були також перераховані країни («держави-ізгої»), що представляють особливу загрозу для національної безпеки США (Іран, Сирія, Північна Корея, Куба, Білорусь, Бірма та Зімбабве), щодо яких американська політика повинна бути особливо жорсткою [98].

У період, коли президентський термін Дж. Буша завершувався, потреба в коригуванні стратегічних установок зовнішньої політики США помітно зросла. До аналітико-прогностичної роботи, націленої на пошук нових парадигм, був притягнутий весь потужний інтелектуальний апарат країни. Важливу роль у вирішенні затребуваного часом завдання була відведена розвідувальними службами.

Одним з багатьох результатів данної роботи стала опублікована 18 листопада 2008 р. доповідь Національної ради з розвідки США (четвертий з часу створення ради) під назвою «глобальні тенденції – 2025: які змінюють

світ» [99]. Вперше в такому документі акцент з традиційної ключової ідеї про посилення американського домінування був зміщений у бік визнання факту відмирання нинішньої однополярної системи, в якій США десятиліттями виступали в ролі гегемона. Аналітики розвідки і автори доповіді відзначали, що, хоча «США залишаться єдиною країною, яка перевершує інші країни по сукупній потужності» [99], але до 2025 р. їх домінування ослабне. У доповіді розповідається, що країна збереже помітну перевагу на рівні військової сили, однак свободу дій американцям буде обмежувати науковий і технологічний прогрес інших держав, використання противниками «нестандартної військової тактики», поширення високоточних видів зброї і зростання числа кібернетичних атак [100, с. 8 - 9].

На думку авторів документа, наслідком формованої багатопolarity стане почастищення і ускладнення глобальних конфліктів. У боротьбі за ресурси, які охопить світ в період до 2025 року, будуть активно брати участь агресивні політичні режими (горезвісні «держав-ізгоїв») і терористичні групи, причому і ті, і інші отримають «більший доступ» до ядерної зброї, а це означає, що зросте ризик її застосування [100, с. 127 - 132].

Автори доповіді виділили чотири основних тенденції світового розвитку, що само по собі свідчить про посилення прагматизму в оцінках аналітиків американської розвідки. По-перше, система міжнародних відносин, як вважають експерти, істотно зміниться: «нові гравці» - Бразилія, Росія, Індія і Китай (група БРІК) - не тільки отримають місце за «ігровим столом» провідних держав, але «призначатимуть ставки і визначатимуть правила гри». По-друге, продовжиться відтік багатств із заходу на схід. По-третє, зростання світової економіки і півтора мільярдний приріст населення призведуть до нестачі ресурсів. і нарешті, підвищиться ймовірність виникнення міжнародних конфліктів [100, с. 13 - 17].

У доповіді приділено велику увагу проблемі боротьби із міжнародним тероризмом. Аналітики розвідки прогнозують, що тероризм до 2025 р. і раніше

буде представляти для світу загрозу, але найбільш відоме терористичне угруповання - «Аль-Каїда» - може незабаром припинити своє існування. Проте її крах не означатиме краху ісламістського тероризму в цілому, і тому експерти розвідки закликають «зробити стратегічні заходи», які дозволять не пропустити момент появи «групи-наступника» [100, с. 140 -141].

За оцінками авторів доповіді, найбільший економічний успіх чекає держави, що входять в групу БРІК, оскільки вони виграють від зростання цін на нафту і товари споживання, а також від переміщення виробництв і деяких підприємств сфери послуг за межі західного світу. У доповіді наголошується, що ця група держав до 2040-2050 рр. «підбереться» до вихідної частки в світовому ВВП, яку виробляють країни «великої сімки». Найбільш успішним серед цих держав, за прогнозами аналітиків розвідки США, виявиться Китай, який може до 2025 р. перетворитися на другу за величиною економіку світу і найпотужнішу військову силу [101].

У порівнянні з іншими подібними матеріалами доповідь «Глобальні тенденції - 2025» сприймається як досить тверезий і об'єктивний. Разом з тим, аналітики американської розвідки не змогли утриматися від спокуси в черговий раз відзначити ключову роль США у вирішенні світових проблем. Як кажуть в заключній частині документа, «світ з відносно невеликою кількістю конфліктів між великими державами полегшить шлях до розвитку багатополлярної системи, в якій США будуть першими серед рівних» [101, с. 171]. Разом з тим позначається, що Америка в найближчі 1 - 16 років збереже унікальні військові можливості, особливо здатність застосовувати військову силу в світовому масштабі, що необхідно для забезпечення вільного руху енергоресурсів у зв'язку з загрозою енергетичної безпеки [101, с. 175].

З приходом до влади президента Сполучених Штатів Б. Обама була продемонстрована традиційна спадкоємність в особливому розташуванні глави держави до розвідувальних служб та його зацікавленість у посиленні аналітико-прогностичного напрямку розвідувального співтовариства США.

У програмних тезах передвиборного штабу Обама зазначалося, що «Барак Обама і Джо Байден поліпшать апарат американської розвідки шляхом інвестування в його потенціал зі збору та аналізу інформації, обміну інформацією з іншими відомствами та проведення операцій по зриву терористичних операцій і мереж». Повідомлялося також, що, зайнявши пост президента, Обама мав намір модернізувати розвідувальну систему, створити в новій адміністрації спеціальну посаду високого рівня для координації збору розвідувальної інформації усередині країни, заснувати програму грантів для залучення ще декількох тисяч розвідувальних аналітиків на місцевому рівні і на рівні штатів, а також розширити можливості з обміну розвідувальної інформації на всіх рівнях уряду. У документі також говориться, що в якості нової глави держави він збирався значно «зміцнити підрозділ розвідки для боротьби з тероризмом».

Цікавим є зроблене тоді ж від імені Обама заяву, що він «планує заснувати Програму партнерства по загальній безпеці, щоб протягом трьох років вкласти млрд дол. в поліпшення співпраці між американськими і зарубіжними структурами розвідки і правоохоронними органами». Ця програма повинна включати обмін інформацією, а також виділення коштів для підготовки кадрів, проведення операцій, охорони кордонів, програм боротьби з корупцією, пошуку нових технологій і боротьби з фінансуванням тероризму».

Ставши президентом, свою особисту увагу до справ розвідки і підтримку її співробітників Б. Обама висловив 20 квітня 2009 року на зустрічі з керівним і оперативним складом ЦРУ в штаб-квартирі організації в Ленглі. У своїй промові він не поскупився на похвалу на адресу цього відомства. За його словами, ЦРУ - це «фундамент національної безпеки», «необхідний інструмент», «наконечник разючого списа». Президент висловив «повну довіру і всеосяжну підтримку керівництву відомства і всім співробітникам

розвідки. «Ми живемо в небезпечний час. Я потребую вас, як ніколи раніше», - підкреслив він [102].

Зацікавленість Обама в сильній розвідці підтверджує і той факт, що серед перших призначень на високі посади в новій адміністрації стало призначення керівників розвідки.

Пост директора національної розвідки США отримав 62-річний адмірал світу у відставці Денис Блер - військовий, шість поколінь предків які служили в ВМС США. У 1968 р. він закінчив Військово-морську академію, а потім отримав ступінь магістра в Оксфорді, де протягом чотирьох років займався вивченням російської мови. там він відвідував лекції разом з майбутнім президентом США Біллом Клінтоном і з тих пір зберіг з ним приятельські стосунки. У 1975-1976 рр. Блер працював в адміністрації Білого дому, потім служив на флоті, в тому числі командував базою ВМС в Перл-Харборі і авіаносної групи «Кітті Хок».

У 1995 р., після того як заступник міністра оборони Дж. Дейч зайняв крісло директора ЦРУ, контр-адмірал Д. Блер отримав запрошення працювати в розвідці. Спеціально для нього була створена посада помічників шефа Ленглі з військових питань. Він відповідав за організацію взаємодії між міністерством оборони і ЦРУ. Одночасно з новим призначенням Д. Блер отримав і звання віце-адмірала. У 1996 р. американські засоби масової інформації повідомляли, що в Боснії, де в той момент йшла цивільна війна, він займався координацією дій військових контингентів НАТО і агентів ЦРУ.

У тому ж 1996 року Блер став начальником Об'єднаного комітету начальників штабів і увійшов до складу Ради національної безпеки.

З лютого 1999 до травня 2002 року вже в званні адмірала очолював ЗС США в зоні Тихого океану. У сфері його відповідальності перебували держави, в тому числі країни з найбільшими арміями - Індія, Китай, КНДР і Південна Корея. Після відходу з військової служби в проміжку чотирьох років Блер очолював інститут військових досліджень МО США. У 2006-2008 рр.

Блер входив до складу створеної при МО СІВ групи, яка займалася розробкою проекту реформи системи забезпечення національної безпеки.

То, як Д. Блер уявляє собі завдання американського розвідувального співтовариства на найближчі роки, можна зрозуміти з його виступу 22 січня 2009 р. перед сенатським комітетом з розвідки під час його затвердження на посаду директора Національної розвідки. Згадавши про те, що новий президент, на його думку, не збирається нав'язувати Розвідувальному співтовариству свої установки, а очікує від нього «незалежного аналізу» і конкретних фактів («якими б вони не були»), які повинні надаватися «акуратно і в повною мірою, в усіх варіантах її інтерпретації», Д. Блер в якості основного завдання розвідки назвав «виявлення загроз і своєчасне попередження про них політиків, військових і дипломатів, залучених у зовнішньополітичний процес» [103].

Він повідомив, що сьогодні США втягнуті в три кампанії: 1. в боротьбу з глобальними антиамериканськими терористичними угрупованнями, серед яких найбільш небезпечною є «Аль-Каїда»; 2. в військові дії і процеси «відновлення» в Іраку і в Афганістані. Розвідувальне забезпечення цих кампаній, за словами Блера, буде поглинати найбільшу частину ресурсів розвідки США. На його думку, «головним об'єктом діяльності стане Південно-Західна Азія (Афганістан, північна частина Пакистану, Іран, Ірак, Близький Схід)». При цьому він підкреслив, що «тактична розвідувальна діяльність по реалізації трьох кампаній не повинна відсувати на другий план місію по забезпеченню більш глибокого розуміння складної взаємозалежної динаміки цього регіону» [103, с. 1].

Другим за важливістю блоком пріоритетів для розвідувальної діяльності на найближчий період Д. Блер назвав ядерну зброю і ракетні програми у Північній Кореї, ядерну і ракетну програми Ірану, безпеку зберігання ядерних матеріалів у Пакистані, збереження миру та стабільності в Південній Азії, а також ізраїльсько-палестинський конфлікт. Він зауважив, що в сучасному

світі багато загроз мають транснаціональний характер і виходять далеко за межі держав. В таких умовах «розвідувальні служби повинні змінити традиційний образ мислення, бути сміливими і творчими у виявленні можливих загроз для нації» [103, с. 2].

Менш небезпечними в порівнянні з терористичними угрупованнями глобального характеру Блер визнав деякі держави, приватні організації і кримінальні структури, які займаються (або можуть займатися) розповсюдження ЗМЗ та засобів її доставки [11] Серед джерел викликів (але не загроз), які також повинні бути в центрі уваги американської розвідки, Д. Блер назвав Китай і Росію [103]

Особливий розділ у виступі Блера був присвячений ролі розвідки в демократичній державі. Він підкреслив, що всі співробітники розвідувальної спільноти повинні вести себе таким чином, щоб «завоювати і зберегти суспільну довіру». «Американці відчують себе дискомфортно щодо тих дій, які не можуть бути піддані публічній перевірці та контролю», - зазначив Блер. У зв'язку з цим він пообіцяв «встановити взаємовідносини чесності і довіри з кожним членом» сенатського комітету з розвідки, «працювати заради відновлення довіри американського народу», а також сказав, що «розвідувальне співтовариство буде виконувати свої завдання відповідно до національних цінностей, Конституції і законності» [104].

Є ще той факт, що перед голосуванням в сенаті щодо кандидатури Д. Блера його апарат видав спеціальне керівництво, в якому пропонується цілий комплекс новаторських заходів щодо поліпшення роботи всіх розвідувальних відомств. У сукупності з виступом Блера в конгресі воно фактично є програмою створення «розумної розвідки» [105], яка повинна стати в один ряд з «м'якою силою» і «розумної дипломатією» [106].

Несподіваним як для політикуму, так і для кадрового складу розвідки стало призначення на посаду директора ЦРУ мало відомого в спецслужбах 70-річного американця італійського походження Леона Панетта [107]. У

Вашингтоні він має репутацію висококомпетентного менеджера, фахівця з фінансових питань. з 1970 по 1971 р. Панетта працював помічником мера Нью-Йорка, а раніше протягом півтора років очолював різні управління Міністерства охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення. У 1976-1993 рр. був членом палати представників конгресу США. з 1993 р очолював Управління по менеджменту і бюджету в адміністрації Білого дому. У 1994 - 1997 рр. (При адміністрації У. Клінтона) він керував апаратом президента. Пізніше обіймав посаду директора інституту свого імені, що входить до складу державного Університету штату Каліфорнії в Монтерей-Бей.

Газета «Вашингтон пост», відповідаючи на поставлене в своїй передовій статті питання - «Який сигнал посилає Барак Обама, призначаючи директором ЦРУ Леона Панетту?», відзначала: «Панетта – це важковаговик», який має змогу відновити авторитет агентства. ЦРУ, як ніколи раніше, потребує представницькому політичному керівника [108]. Вважається, що, приймаючи до уваги ієрархію національної розвідки, досвідчений і неконфліктний Л. Панетта зможе грати роль «миротворця» не тільки у внутрішніх розбіжностях, а й, у взаєминах розвідки з родинними відомствами, насамперед з Пентагоном.

Виступаючи на зустрічі з керівним і оперативним складом в Ленглі з нагоди вступу на посаду директора ЦРУ, Л. Панетта відмітив особливе місце агентства в системі забезпечення національної безпеки США. Він також повідомив про свої плани провести ревізію основних напрямків діяльності, звернувши особливу увагу на оцінку ефективності роботи агентурного апарату з точки зору одержання інформації з пріоритетних для США напрямків, а також на якість і достовірність отриманих відомостей. При цьому він заявив, що має намір продовжити розпочату раніше в ЦРУ роботу по збільшенню численності співробітників інформаційно-аналітичного сегменту закордонних представників розвідки. Велику увагу Панетта приділяв дотримання кадровим складом ЦРУ конституційних і правових норм в роботі, а також більш щільну взаємодію з іншими членами розвідувального співтовариства [109].

Характеризуючи в цілому діяльність ЦРУ, на зустрічі з керівним і оперативним складом агентства вже в якості директора Л. Панетта заявив, що «за своєю суттю розвідка - це міцна основа, на якій країна будує світ таким, яким він повинен бути». Панетта наголосив, що ЦРУ змушене щодня взаємодіяти з різними федеральними відомствами, і з цієї причини він має намір поліпшити координацію роботи не тільки в рамках розвідувального співтовариства, але і з іншими міністерствами і відомствами. Директор ЦРУ зробив акцент на взаємини агентства з конгресом США, визнавши, що за останні роки ці відносини погіршилися, але він має намір їх відновити [110].

За повідомленням прес-бюро апарату Білого дому, одним з перших аналітичних документів американської розвідки, з яким був ознайомлений Б. Обама на посаді президента, стала доповідь Національної ради з розвідки «глобальні тенденції - 2025: мінливий світ». Однак оскільки він готувався протягом року, автори могли проаналізувати ще не з'явлені на той час наслідки глобальної фінансово-економічної кризи (і для США, і для світової спільноти в цілому). Аналітичним документом, в якому до проблеми було приділено багато уваги, стала доповідь «Щорічна оцінка загроз розвідувальним співтовариством» [111], представлений сенатському комітету з розвідки директором національної розвідки Д. Блером. Вперше з часу підготовки подібних документів центральне місце було відведено аналізу наслідків світової фінансово-економічної кризи для США з точки зору національної безпеки. Причому аналіз цей був зроблений з урахуванням ймовірного розвитку фінансово-економічної ситуації в глобальному масштабі.

Представляючи доповідь, Д. Блер, зокрема, висловив стурбованість тим, що через кризу друзі і союзники Америки «не зможуть повною мірою виконувати свої оборонні та гуманітарні зобов'язання». У розвідувальному співтоваристві, за словами Блера, задаються також питанням, як криза може вплинути на репутацію США в довгостроковій перспективі. На його думку,

той факт, що криза «стартувала» на ринках Америки, може буди під сумнівом американського лідерства в глобальних економічних відносинах [112].

Проте в своєму виступі Д. Блер підкреслив, що пріоритетними напрямками збору і аналізу розвідувальної інформації як і раніше залишаються міжнародний тероризм, становище в Афганістані, Пакистані, Ірані, КНДР, Китаї та Росії [112, с. 3].

Значне місце в доповіді відведено так званій «ядерній програмі» Ірану в контексті проблеми поширення зброї масового знищення (ЗМЗ). Зокрема, зазначається, що Тегеран може створити власну ядерну зброю вже в наступному році: для цього розробляються всі необхідні компоненти, і результат залежить головним чином від волі іранського керівництва. Разом з тим, «іранців можна спонукати відмовитися від створення бомби, грамотно комбінуючи дипломатичні зусилля і економічний тиск». Важливою новацією в цій частині доповіді став висновок про те, що остаточне рішення про створення зброї Тегераном ще не прийнято, і навряд чи воно з'явиться в Ірані, до 2021 р. [112, с. 20]. така оцінка помітно відрізняється від колишніх тривожних заяв адміністрації Дж. Буша з Іранської проблеми.

У новому звіті, який представляв сенатор М. Макконнелл, і в більш пізньому документі, підготовленому національною радою щодо розвідки згадується про значення для США зовнішньополітичного курсу, який

Не оминули автори доповіді своєю увагою Україну і Білорусь, зробивши при цьому акцент на «московський вплив». Вони, зокрема, вважають, що «все більш напориста Росія» ускладнює завдання, що стоять перед Україною, а її інтеграція в західні структури буде стримуватися триваючим конфлікт з Росією [113].

Звертає на себе увагу і чергове нагадування аналітиків розвідувальної спільноти, що Росія і Китай мають технічні можності для підриву інформаційної інфраструктури США. Взагалі кібернетичні атаки

розвідувального співтовариства є однією з набираючих сил загроз для американської безпеки [113, с. 27].

При порівнянні доповіді «щорічні оцінки загроз розвідувальним співтовариством» за 2020 р. з подібними аналітичними документами останніх років звертає на себе увагу більш тверезий підхід до визначення суті і характеру цих загроз. Однак зміст доповіді свідчить і про те, що процес усвідомлення реалій сучасного світу, які рано чи пізно змусять Сполучені Штати внести кардинальні корективи в традиційні постулати своєї зовнішньої політики.

У схожій тональності витриманий і розміщений 1 вересня 2019 року на сайті апарату директора національної розвідки документ «національна розвідувальна стратегія», розрахований на чотири роки [114].

Повторюючи і розвиваючи основні положення попередньої розвідувальної стратегії (зокрема в тому, що стосується завдання «максимальної інтеграції та взаємодії всередині розвідувального співтовариства»), нова стратегія, як це зазначається в прес-релізі, «відображає найбільш чітке уявлення про ті, що стоять перед нами загрози і способи боротьби з ними» [115].

У вступі до документа Д. Блер підкреслив прагнення національної розвідки тримати руку на пульсі подій, що входять в сферу відповідальності розвідувального співтовариства США. «Ми знаємо, - заявив він, - в якому світі ми живемо. Ми знаємо природу загроз і викликів, які стоять перед нами. Ми знаємо, яку роль повинна виконувати розвідка, підтримуючи політику, що відповідає нашим національним інтересам». Далі Д. Блер наголосив на необхідності «постійно тримати в фокусі уваги довгострокові виклики і бути в змозі оперативно адаптуватися до виникаючих загроз і використовувати сприятливі можливості». У ролі ведучих принципів стратегії він називає «відповідальне і адекватне часу розуміння глобальних загроз і можливостей,

яке повинно супроводжуватися швидкою реакцією, що створить передумови для виконання спільнотою своїх обов'язків» [115].

Викликає інтерес і схема реалізації Стратегії Розвідувального співтовариства, метою якої є досягнення чотирьох цілей: 1. створення можливостей для реалізації «розумної» політики національної безпеки; 2. підтримка ефективних дій в цій галузі; 3. створення в співтоваристві збалансованих і поліпшених можливостей для виконання ним своїх завдань; 4. функціонування співтовариства як єдиної інтегрованої команди. Для цього експерти розвідки пропонують, по-перше, визначити основні об'єкти розвідувального інтересу, серед яких вони називають екстремізм, нерозповсюдження зброї масового знищення, контррозвідувальні акції і кіберзлочинності, а по-друге - реалізувати «корпоративні цілі» шляхом вдосконалення організації розвідувальної діяльності (її форм роботи, взаємодії з іншими відомствами, інформаційних технологій, кадрової політики та ін.) [115, с. 5-17].

На відміну від документа 2005 року в новій розвідувальній стратегії виникаючі загрози і способи боротьби з ними. США стикаються не тільки з тими викликами своєї безпеки, які виходять від інших держав і недержавних утворень, а й з тими, які пов'язані з розвитком процесів в глобальній економіці, проблемами екології, появою «проривних» технологій і виникненням пандемій [115, с. 4].

Так само як і в інших аналітичних документах американської розвідки, в «Національній розвідувальній стратегії» 20019 р. перераховані держави, політика яких «викликає настороженість». Визначається, що особлива увага повинна бути приділена в першу чергу Китаю, Ірану, Північній Кореї і Росії. За оцінкою аналітиків розвідки, хоча Росія і є партнером США в таких важливих ініціативах, як нерозповсюдження ядерної зброї і боротьба з ядерним тероризмом, однак вона може продовжити «шукати способи підтвердити свій вплив, що суперечить американським інтересам» [115, с. 3].

Також пріоритетним в розвідувальній роботі, є інформаційні і кібернетичні атаки на інфраструктуру США.

Ще, хочеться відмітити не зміщення акцентів адміністрації Д. Трампа в рішенні пріоритетних з точки зору національної безпеки США проблем в стороні застосування «розумної сили» передбачає більш активне використання дипломатії, міжнародних союзів і інститутів, а також економічну інтеграцію, підвищення ролі інноваційних технологій і т.д. Це змушує американську розвідку відповідати мінливому стратегічному курсу, вживати заходів до створення «розумної розвідки».

Отже, можна прогнозувати, що роль американської розвідки в її традиційному розумінні буде посилюватися. Вона почне поступово відмовлятися від не властивих їй силових напрямків роботи, підвищувати свій професіоналізм і знижувати рівень мілітаризації. Слід, також, очікувати і «деідеологізації» поточних завдань, які будуть поставлені перед розвідкою. Структури розвідувального співтовариства будуть прагнути залишитися в стороні від міжвідомчих суперечностей, більше займатися підняттям рівня і якості підготовки інформаційно-прогностичних матеріалів, а також сприяти позитивним змінам ставлення до розвідувальної діяльності та служби в розвідці в очах загальності.

3.3. Сучасна модель розвідки в процесі прийняття зовнішньополітичних рішень

Нещодавно сенатор США Марк Уорнер, демократ Комітету з питань розвідки Сенату, у статті «Вашингтон Пост», стурбований політизацією розвідувального співтовариства, писав: «Намагання цього президента залякати... . Спецслужби США можуть бути політично вигідними в короткостроковій перспективі, але з часом наслідки для нашої країни будуть згубними».

Хороші політичні рішення вимагають обґрунтованого факту, об'єктивного та ретельного аналізу. Тому Аналітична об'єктивність - співробітники спецслужб пишуть і говорять те, що вони вважають правдою, не враховуючи політику, - фундаментальне значення для національної безпеки США.

Політизований інтелект, навпаки, просто зміцнює існуючі переконання, позбавляючи лідерів основи для розробки обґрунтованої політики. Ось чому аналітики спецслужб з самого початку своєї кар'єри навчаються представляти об'єктивний аналіз і чому розвідувальне співтовариство має інституційні гарантії, включаючи омбудсменів та генеральних інспекторів, протистояти тиску, що веде до упередженості та політизації аналізу розвідувальних даних.

Кожен президент з часу створення розвідувального співтовариства США після Другої світової війни підтримував цей. Трамп має неоднозначне ставлення до цього питання, він неодноразово тиснув на розвідувальне співтовариство, щоб воно представляло аналітичні судження, вигідні для нього, а не поглядам його експертів-аналітиків.

Зокрема, Трамп публічно після Всесвітньої оцінки загроз 2019 року перед Конгресом, критикував свідчення своєї команди про те, що Іран на той час виконував свої зобов'язання за ядерною угодою 2015 року і що Північна Корея навряд чи коли-небудь відмовитися від своєї ядерної зброї. Неодноразово Трампа критикували за фразу, озвучену у Хельсінкі про те, що вірить президенту Росії Володимиру Путіну та його спецслужбам у питанні втручання Росії у президентські вибори 2016 року в США.

Уорнер, критикує Трампа за звільнення керівників спецслужб. Звільнення Аتكінсона просто поповнило зростаючу кількість розвідників, які були витіснені через їхню відсутність лояльності до цього президента та небажання діяти на основі політичного тиску - у список увійшов директор Національної розвідки, виконуючий обов'язки директора Національної розвідки, головний заступник директора Національної розвідки, виконуючий

обов'язки директора Національного центру боротьби з тероризмом та багато інших.

Така ситуація призводить до політизації розвідувального співтовариства.

Серед сучасних тенденцій, які спостерігаються в розвідувальному співтоваристві США можна простежити – небажання.

Брати участь у щорічній некласифікованій Всесвітній оцінці загроз Конгресу. Ці сесії надають американському населенню прямий звіт про аналіз загроз безпеки, з якими стикаються Сполучені Штати, та роботи, яку проводять спецслужби для пом'якшення цих загроз. Сьогодні ці сесії також служать для того, щоб ускладнити службовим особам неточне відображення поглядів аналітиків спецслужб, коли вони публічно виступають.

Також варто відмітити, прогалини між тим, що співробітники спецслужб говорять Конгресу щодо ключових питань, таких як Іран та безпека виборів, - що, за їхніми словами, відповідає принципу аналітичної об'єктивності, - і тим, що керівники спецслужб говорять членам Конгресу, який більш ретельно відстежує погляди президента. Це викликає занепокоєння, оскільки передбачає, що, можливо, навіть приватно керівники агентств можуть наносити удари.

Політизація особливо посилилась на фоні пандемії коронавірусу. Оскільки перед представниками спецслужб постали завдання вирішення джерел виникнення хвороби та пошуку шляхів її подолання. Відповідь на питання з приводу можливих джерел походження вірусу матиме глибокі наслідки для майбутньої політики національної безпеки США, особливо стосовно Китаю.

ВИСНОВКИ

Найважливішою сферою діяльності зовнішньої розвідки будь-якої держави є підготовка інформаційних повідомлень, на основі яких владні структури формують політику в галузі національної безпеки, в тому числі у зовнішньополітичній сфері. На відміну від більшості провідних світових розвідок американська, віддаючи природний пріоритет збору та обробці секретних відомостей, приділяє велику увагу також і публікаціям відкритих матеріалів, які зачіпають актуальні питання безпеки США і, як правило, містять розгорнуті оцінки ключових міжнародних проблем.

На формування зовнішньої політики США має стійкий вплив специфічний «геополітичний код», який визначає зовнішньополітичну лінію держави незалежно від того, яка президентська адміністрація перебуває при владі в конкретний момент часу.

Незалежно від осіб, які приймають рішення, а також політичних партій, які вони представляють, зовнішньополітичний курс США завжди спрямований на збереження американського лідерства, підтримки незаперечного рівня потужності і запобігання появи центрів сили, здатних кинути виклик домінуючій позиції США у світі.

Зовнішньополітичний курс США ґрунтується на постулатах політичного реалізму/неореалізму. При цьому незасекречі зовнішньополітичні акції США на міжнародній арені практично завжди виправдовуються ціннісними орієнтирами, зовнішньополітичній риторичі завжди присутні положення, характерні для лібералізму/неолібералізму.

За часів Дж. Буша став: поділ за принципом «ми» - «вони» і подальша поляризація, пріоритет зовнішньої політики над внутрішньою, постійне розв'язання політичних конфліктів в різних куточках земної кулі покликане прикрити слабкість президента як політика».

Підхід Адміністрації Дж. Буша-мол. відповідав довгостроковим тенденціям зовнішньої політики США. США, в принципі, притаманний інстинкт: діяти незалежно і при цьому очолювати світ»: теракти 11 вересня 2001 р. лише змінили американське сприйняття загроз і висунули на перший план глобальне значення недержавних акторів і радикального ісламізму.

З приходом до влади Адміністрації Б. Обама відбувається своєрідний синтез республіканських зовнішньополітичних цілей з демократичними методами, суть якого полягає ліберальному так званому інтервенціоналізмі

Що стосується зовнішньополітичних поглядів Президента, то він демонстрував елементи ліберально-інтернаціоналістського підходу, при цьому будучи більш гнучким у питаннях прав людини і поглядах на демократію за американським зразком як «панацею» для інших держав; в його позиції присутня певна помірна частка реалізму і достатній ступінь прагматизму.

Що стосується представника республіканської партії, 45-ого президента Сполучених Штатів Америки Дональда Джона Трампа, він спробував оновити зовнішню політику. В напрямку зміни ідеології - чітка стратегія, замість хаосу - світ. Вже колишній президент часто критикував попередню адміністрацію за слабкість, безвідповідальність і безцільність зовнішньої політики, наприклад, щодо Сирії, Китаю і Північної Кореї. Разом з тим, Д. Трамп говорив про те, що розмова з позиції сили - це крайній захід в проведенні зовнішньої політики, що її основою має виступати дипломатія, що «наддержавна розуміє, що обережність і стриманість є ознаками сили».

На сьогодні, розвідка є невід'ємним інструментом забезпечення національних інтересів та одним із засобів реалізації зовнішньої політики. Це стало можливим завдяки посиленню ролі інформації – головного об'єкта розвідки.

В США є структури, які займаються розвідувальною діяльністю. Всі вони беруть участь у прийнятті зовнішньополітичних рішень, зокрема це: Управління директора Національної розвідки; ЦРУ.

Підпорядковані Державному департаменту США: Бюро розвідки і досліджень.

Підпорядковані Міністерству фінансів США: Управління контртерористичної і фінансової розвідки.

Підпорядковані Міністерству оборони США: Розвідувальне управління Міністерства оборони; Агентство національної безпеки; Розвідувальне управління Сухопутних військ; Розвідувальне управління Військово-повітряних сил; Розвідувальне управління Військово-морських сил; Розвідувальне управління Корпусу морської піхоти; Національне агентство геопросторової розвідки; Національне управління воєнно-космічної розвідки.

Підпорядковані Міністерству енергетики США: Управління розвідки та контррозвідки.

Підпорядковані Міністерству внутрішньої безпеки: Управління розвідки та аналізу.

Підпорядковані Міністерству юстиції США: Федеральне бюро розслідувань; Управління у боротьбі з наркотиками;

Деякі джерела включають до складу розвідувального співтовариства США: Розвідувальне управління Берегової охорони.

При цьому, «чистою» розвідкою в розвідувальному співтоваристві займаються тільки 5 федеральних органів виконавчої влади США: РУМО, АНБ, НУВКР, НАГР і ЦРУ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богатуров А. Д. Поняття світової політики в теоретичному дискурсі [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/four/002.htm>
2. Богатуров А. Д., Марк Хрустальов. Дві ветмі ТМО в Росії [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/eleveth/010.htm>
3. Лебедева М. М. Зовнішня політика: зникнення або перезавантаження? [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://mgimo.ru/upload/iblock/971/971e1919aac157c49641c0acafde535b.pdf>
4. Мескіта Б. Б. Аналіз зовнішньої політики і моделі раціонального вибору/Сучасна наука про міжнародних відносинах за кордоном: Хрестоматія в трьох томах / За заг. ред. І. С. Іванова.- М.: НП РСМД, 2015.- Т. 1.- с. 207-233.
5. Снайдер Дж. Один світ - конкуруючі теорії / Сучасна наука про міжнародні відносини за ру- бежом: Хрестоматія в трьох томах / За заг. ред. І. С. Іванова.- М.: НП РСМД, 2015.- Т. 1.- с. 57-70.
6. Уолт С. Взаємозв'язок теорії і політики в міжнародних відносинах / Сучасна наука про міжнародні відносини за кордоном: Хрестоматія в трьох томах / За заг. ред. І. С. Іванова.- М.: НП РСМД, 2015.-Т. 1.- с. 174-206.
7. Уолт С. Міжнародні відносини: світ один, теорій багато / Сучасна наука про міжнародні відносини за кордоном: Хрестоматія в трьох томах / За заг. ред. І. С. Іванова.- М.: НП РСМД, 2015.- Т. 1.-С. 43-56.
8. Хрустальов М. А. Основи теорії зовнішньої політики держави: Навчальний посібник М., 1984.- 80 с.
9. Allison G., Zelikow P. Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis.- New York: Longman, 1999.- 416 p.
10. Carter R. G. Contemporary Cases in U. s. Foreign Policy: From Terrorism to Trade / R. G. Carter.- Thousand Oaks: CQ Press, 2013.- 512 p.
11. Case Studies in Policy Making / Ed. by H. Alvi, N. K. Gvosdev.— 12th edition.— Newport: Naval War College, 2010.— 372 p.

12. Contending Approaches to the World System Analysis / Ed. by W. R. Thomson.— Beverly Hills: Sage Publications, 1983.— 308 p.
13. Describing Foreign Policy Behavior / Ed. by P. Callahan, L. Brady, M. Hermann.— Beverly Hills: Sage Publications, 1982.— 366 p.
14. Foreign Policy Behavior / J. Wilkenfeld, G. Hopple, P. Rossa, S. Andriole.— Beverly Hills Sage Publications, 1980.— 288 p.
15. Foreign Policy Decision Making: An Approach to the Study of International Politics / Ed. by R. C. Snyder, H. W. Bruck, B. M. Sapin.— White sh: Literary Licensing LLC, 2012.— 286 p.
16. International Relations. British and American Perspectives / Ed. by S. Smith.— New York: Basil Blackwell, 1985.— 242 p.
17. Jones R. E. Analyzing Foreign Policy.— London: Routedge and Keagan Paul, 1970.— P. 11–32.
18. Kaplan M. System and Process in International Politics.— New York: John Wiley, 1957.— 258 p.
19. Keohane O.R., NyeJ.S. Transnational Relations and World Politics.— Cambridge: Harvard University Press, 1972.— 460 p.
20. Lasswell H. D. The Analysis of Political Behaviour: An Empirical Approach.— New York: Oxford University Press, 1948.— 314 p.
21. Long D., Wilson, P. Thinkers of the Twenty Years' Crisis: Inter-War Idealism Reassessed.— Oxford: Clarendon Press, 1996.— 368 p.
22. Mackinder H. J. The geographical pivot of history [Электронный ресурс] - Режим доступ: <http://intersci.ss.uci.edu/wiki/eBooks/Articles/1904%20HEARTB20THERY%20HALFORD%20MACKINDER.pdf>
23. Markwell D. J. John Maynard Keynes and International Relations: Economic Paths to War and Peace.— Oxford: Oxford University Press, 2006.— 320 p.
24. McClelland C. Theory and the International System.— London: Macmillan Publishers, 1966.— 138 p.

25. Morgenthau H., Thompson K., Clinton D. Politics Among Nations.— 7th ed.— New York: McGraw-Hill Education, 2005.— 752 p.
26. The Nature of Foreign Policy: A Reader / Ed. by J. Barber, M. Smith.— Edinburgh: Holmes McDougall, 1974.— 320 p.
27. Ratzel F. Politische Geographie.— Charleston: BiblioLife, 2009.— 740p.
28. Rosecrance R. Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective by Rosecrance.— Boston: Little Brown & Co., 1963.— 314p.
29. Rosenau J. N. Comparative Foreign Policy: Fad, Fantasy, or Field? // International Studies Quarterly.— 1968.— No. 12.— P. 269–329.
30. Rosenau J. N. Pre-theories and Theories of Foreign Policy // Approaches to Comparative and International Politics / Ed. by B. Farell.— Evanstone: Northwestern University Press, 1966.— P. 27–92.
31. Rosenau J. N. The study of Foreign Policy // World Politics: An Introduction / Ed. by J. N. Rosenau.— New York: The Free Press.— P. 15–35.
32. Smith S. Theories of Foreign Policy: An Historical Overview [Электронный ресурс].— Режим доступа: http://www.jstor.org/stable/20097063?seq=1#page_scan_tab_contents
33. Tayfur M. F. Main approaches to the study of foreign policy: A review [Электронный ресурс].— Режим доступа: http://users.metu.edu.tr/tayfur/reading/main_approaches.pdf
34. Waltz K. Theory of International Politics.— New York: Addison-Wesley, 1979.— 251 p.
35. White B. Analyzing Foreign Policy: Problems and Approaches // Understanding Foreign Policy / Ed. by M. Clarke, B. White.— Cheltenham: Edward Elgar, 1989.— P. 1–26.
36. Why Nations Act / Ed. by M. East, S. Salmore, C. Hermann.— Beverly Hills: Sage Publications, 1978.— 234 p.

37. Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 2006)
38. Кременюк В.А. Зовнішня політика президента Б.Обами: в боротьбі за другий Президентський термін // Зовнішня політика адміністрації Б. Обами (2009-2012 pp.): 2012. С.7
39. Печатнов В.О. Маникін А.С. Історія зовнішньої політики США. С. 606, 611
40. Mark Rozell and Gleaves Whitney, *Religion and the Bush Presidency* (New York: Palgrave Macmillan, 2007)
41. Rothkopf, *Running the World*, 394-97
42. Bill Keller, «The Radical Presidency of George W. Bush: Reagan's Son», <http://www.nvtimes.com/2003/01/26/magazme/the-radical-presidency-of-george-w-bush-reagan-s-son.html> (Accessed January 10, 2016)
43. Кубишкіна Е. В., Американський політичний дискурс при Дж. Буша-мол.: еволюція метафор // Поліс. 2012. № 1. С. 100-112.
44. Trump on Foreign Policy // *The National Interest*. April 27, 2016. Available at: <http://nationalinterest.org/feature/trump-foreign-policy-15960>
45. Joint Press Conference of President Trump and NATO Secretary General Stoltenberg. The White House. April 12, 2017. Available at: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/04/12/joint-press-conference-president-trump-and-nato-secretary-general>
46. Trump agrees to honour 'One China' policy despite threats // BBC. February 10, 2017. Available at: <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-38927891>
47. Donald J. Trump Twitter. May 29, 2013. Available at: <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/339818069641801728>
48. Donald J. Trump Twitter. September 4, 2013. Available at: <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/375072117068668928>

49. Дергачов В.А. Геополітична теорія великих багатовимірних просторів, 2011
50. Золов А.В. США: боротьба за світове лідерство. До історії американської зовнішньої політики. XX століття. 2 видавництво., випр.. і доп. Калінінград: Видавництво РГУ ім. І. Канта, 2010. С. 7
51. Alan Dobson, Shahin Malik and Graham Evans (eds), Deconstructing and Reconstructing the Cold War (Farnham: Ashgate Publishing Ltd, 1999), 2
52. McCormick, American Foreign Policy and Process
53. George Herring, From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations since 1776 (Oxford University Press, 2011): 4
54. Bruce Jentleson, American Foreign Policy: The Dynamics of Choice in the 21st Century. (New York: W.W. Norton & Company, 2014 року): 107
55. Печатнов В.О. Маникін А.С. Історія зовнішньої політики США. С. 19-20
56. Золов А.В. США: боротьба за світове лідерство. С. 7
57. Herring, From Colony to Superpower, 6
58. Блум У. Смертоносний експорт Америки - демократія. Правда про зовнішню політику США та багато іншого, 2014 року, С. 7
59. Лапицкий М. І. Національна ідея: специфіка американського досвіду // США і Канада: економіка, політика, культура. 2006 № 9. С.72
60. Самуйлов С.М. Про роль стереотипів у зовнішній політиці США // Вільна думка. 2008. №3. С.20-27
61. «Washington's Farewell Address 1796», http://avalon.law.vale.edu/18th_century/washing.asp (Accessed December 15, 2015)
62. Alan Dobson and Steve Marsh. U.S. Foreign Policy since 1945 (London: Routledge, 2001): 4
63. «Theodore Roosevelt» Fourth Annual Message. December 6, 1904, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=29545> (Accessed December 18, 2015)

64. Jentleson, American Foreign Policy, 11365. Карякін В.В. Військова політика і стратегія США в геополітичній динаміці сучасного світу: монографія. М.: Кordon, 2011. С. 59
66. Павлов В.В. Зовнішньополітичний «генетичний код» США як фактор прийняття зовнішньополітичних рішень // Питання політології. 2016. №4 (24). С. 156-163
67. Dobson, Malik and Evans (eds), Deconstructing and Reconstructing the Cold War
68. Brodie, Bernard. «Strategy in the Missile Age» http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/commercial_book/2007/RAND_CB137-1.pdf (Accessed December 15, 2015)
69. «George Kennan's» Long Telegram "", <http://nsarchive.gwu.edu/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm> (Accessed December 15, 2015)
70. «President Harry S. Truman's Address before a Joint Session of Congress, March 12, 1947», http://avalon.law.vale.edu/20th_century/trudoc.asp (Accessed December 16, 2015)
71. «The Marshall Plan Speech», <http://marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech/> (Accessed December 15, 2015)
72. «The North Atlantic Treaty. Washington D.C. 4 April тисячу дев'яťсот сорок дев'ять», http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Accessed December 2, 2015)
73. John Prados, Presidents' Secret Wars: CIA and Pentagon Covert Operations from World War II Through the Persian Gulf War (Chicago: Elephant Paperbacks, 1996)
74. Уолт С. Міжнародні відносини: світ один, теорій багато. С. 48-49
75. Снайдер Дж. Один світ-конкуруючі теорії. С. 63
76. Jentleson, American Foreign Policy, 152.
77. Arthur Schlesinger, The Imperial Presidency (Boston: Mariner Books, 2004)

78. Брукс С., Айкенберрі, Дж. Уолфорт, У. Назад шляху немає на захист активної позиції США / Сучасна наука про міжнародні відносини за кордоном: Хрестоматія в трьох томах / РСМД, 2015. Т. 3. С. 414
79. Вишневський М. Л. «Про доктрині американського світового лідерства» // США і Канада: економіка, політика, культура. 2005, №9. С. 73
80. Уолтса К. Глобалізація і сила Америки / Сучасна наука про міжнародних відносинах за кордоном: Хрестоматія в трьох томах / За заг. ред. І.С. Іванова. М.: НПРСМД, 2015. Т.3.С.293
81. «Defence Planning Guidance», http://www2.gwu.edu/nukevault/ebb245/doc03_extract_nytedit.pdf
82. «Defence Strategy for the 1990s: The Regional Defense Strategy», <http://www.nytimes.com/1992/03/08/world/us-strategy-plan-calls-for-insuring-no-rivals-develop.html>
83. Specer Ackerman and Franklin Foer, «The Radical», <http://www.newrepublic.com/article/the-radical>
84. Final report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ia600400.us.archive.org/18/items/finalreportofsel01unitfinalreportofsel01unit.pdf>
86. Compilation on intelligence laws and related laws and executive orders of interest to the national intelligence community [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.fas.org/irp/congress/2003_rpt/laws2003.pdf
87. Кузьменко О. Особливості доктринальних основ розвідувальної стратегії и тактики США, суб'єкта розвідувальної ДІЯЛЬНОСТІ в статусі «Єдиної Світової супердержави».
88. Кременюк В.А. Зовнішня політика президента Б.Обами: в боротьбі за другий Президентський термін // Зовнішня політика адміністрації Б. Обами (2009-2012 pp.): 2012. С.7

89. The Nature of Foreign Policy: A Reader / Ed. by J. Barber, M. Smith.—
Edinburgh: Holmes McDougall, 1974.— 320 p.
90. Симонян Р. Розвідка в сучасній війні [Електронний ресурс] /
Р.Симонян - Режим доступу: http://pentagonus.ru/publrazvedka_v_sovremennoj_1977/80-1-0-2223
91. FY 2013 Congressional Budget Justification [Електронний ресурс]. -
Режим доступу: <https://www.fas.org/irp/budget/nip-fy2013.pdf>
92. Intelligence Budget Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.fas.org/irp/budget/>
93. Бжезинський З. Ще один шанс. Три президенти: криза америка-
нської супердержави. М., 2007, с. 21.
94. Khanna P. Geopolitik: Machtverlust der USA ist unwiderruflich / Die
Presse. 2009. 16. October).
95. The National Security Strategy of the United States of America.
Washington, 2002. September. P. 1 -16.
96. The New York Times. 2002. September 20.
97. The National Security Strategy of the United States of America.
Washington, 2002. September. P. 10.
98. The National Security Strategy of the United States of America.
Washington, 2006. March. P. 12, 18.
99. Доповідь національного розвідувального ради США: 2009.
100. Світ після кризи. Глобальні тенденції - 202: мінливий світ., 2009.
с. 8.
101. Tayfur M. F. Main approaches to the study of foreign policy: A review
[Електронний ресурс].— Режим доступу:http://users.metu.edu.tr/tayfur/reading/main_approaches.pdf
102. Bill Keller, «The Radical Presidency of George W. Bush: Reagan's
Son», <http://www.nvtimes.com/2003/01/26/magazme/the-radical-presidency-of-george-w-bush-reagan-s-son.html> (Accessed January 10, 2016)

103. Statement of Dennis Blair Before the Senate Select Committee on Intelligence. January 22, 2009. URL: <http://www.nytimes.com>.
104. Statement of Dennis Blair Before the Senate Select Committee on Intelligence. January 22, 2009. URL: <http://www.nytimes.com>.
105. Ben-Har L., Shiplett M. Smart Intelligence. 2009. January 28. URL: <http://www.govexec.com>.
106. Публічна концепція Дж. Ная вперше використовувала в своєму виступі держсекретар США Х. Клінтон (в контексті "розумної дипломатії").
107. The Washington Post. 2009. January
108. Transcript of Remarks at Swearing-in Ceremony for Director Leon E. Panetta. 2009. February 19. URL: <http://www.cia.gov/news-information>.
109. A Message from Director Panetta. 2009. February 1 . URL: <http://www.cia.gov/news-information>.
110. Annual Threat Assessments of the Intelligence Community. IC Statement for the Record. 2009. February.
111. George Herring, From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations since 1776 (Oxford University Press, 2011): 4
112. Bill Keller, «The Radical Presidency of George W. Bush: Reagan's Son», <http://www.nytimes.com/2003/01/26/magazine/the-radical-presidency-of-george-w-bush-reagan-s-son.html> (Accessed January 10, 2016)
113. The National Intelligence Strategy / Office of the Director of National Intelligence. Washington. 2009. August.
114. Francis Fukuyama, The End of History and the Last Man (New York: Free Press, 2006)
115. ODNI News Release No. 29-09 / Office of the Director of National Intelligence, Public Affairs Office. Washington, 2009. P. 1.